

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 17 Європейської конвенції з прав людини

Заборона зловживання правами

Оновлено 31 серпня 2025 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов’язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: *запит на відтворення або повторну публікацію перекладу* для отримання інформації щодо процедури авторизації.
Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік *очікуваних перекладів*.

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення 31 серпня 2025 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням *https://ks.echr.coe.int*. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням https:/twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини і виконано Верховним Судом (Україна).

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Передмова 5

I. Вступ 6

II. Загальні принципи 7
A. Адресати статті 17 7
1. Держави 7
2. Групи та особи 8
B. Зловживання правами 8
1. Поняття зловживання правами 8
2. Зловживання правами та правом на індивідуальну заяву (пункт 3 (a) статті 35) 9
3. Фундаментальні цінності Конвенції 9
4. Цілі, заборонені статтею 17 10
6. Вплив оспорюваної поведінки 12
C. Різні способи використання статті 17 14
1. Пряме застосування 14
2. Допоміжний характер і вплив статті 17 14
3. Обсяг застосування 14
4. Права, не охоплені статтею 17 16
5. Права, охоплені статтею 17 17
6. Коли застосовується стаття 17 17
7. Допомога в тлумаченні матеріальних положень Конвенції 20

III. Приклади з судової практики 21
A. Пропаганда та виправдовування тероризму і воєнних злочинів 21
1. Стаття 17 застосовується 21
2. Стаття 17 не застосовується 22
3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні 23
4. Не потребує посилання на статтю 17 23
B. Підбурювання до насильства 23
1. Стаття 17 застосовується 23
2. Стаття 17 не застосовується 24
3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні 25
4. Не потребує посилання на статтю 17 26
C. Стверджувана загроза територіальній цілісності та конституційному порядку 27
1. Стаття 17 застосовується 27
2. Стаття 17 не застосовується 27
3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні 29

D. Пропаганда тоталітарних ідеологій 29
1. Комунізм 29
2. Нацистська ідеологія 31
3. Шаріат 32
E. Підбурювання до ненависті 33
1. Ксенофобія та расова дискримінація 33
2. Ненависть на етнічних підставах 35
3. Гомофобія 37
4. Релігійна ненависть 38
F. Заперечення Голокосту та пов'язані з ним питання 41

1. Стаття 17 застосовується 41
2. Стаття 17 не застосовується 42
3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні 42
4. Не потребує посилання на статтю 17 43
G. Історичні дебати 44
1. Стаття 17 не застосовується 44
2. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні 45
Перелік цитованих справ 46

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 17 Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідною судовою практикою.

Судову практику, що цитується, було відібрано з провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.[1]

Призначення рішень та ухвал Суду полягає не лише у вирішенні справ, переданих на розгляд Суду, але й загалом у роз'ясненні, захисті та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами *(«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 р., § 154, серія A № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)*) [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012 рік). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Ширкеті проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], § 110).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Ґженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в Переліку ключових слів, вибраних із тезауруса термінів, що взяті (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

База даних HUDOC практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація по справі) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. Посібник користувача HUDOC.

[1]* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлено Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

Стаття 17 Конвенції - Заборона зловживання правами

«Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.»

Ключові слова HUDOC

Заборона зловживання правами (17) - Скасування прав і свобод (17) - Надмірне обмеження прав і свобод (17)

I. Вступ

1. Стаття 17 забороняє знищення та надмірне обмеження прав і свобод, викладених у Конвенції. Вона застосовується до держав, груп та окремих осіб.

2. Текст статті 17 випливає зі статті 30 Загальної декларації прав людини (1948). Еквівалентні положення до статті 17 містяться також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966), Американській конвенції з прав людини (1969) та Хартії основних прав Європейського Союзу (2000).

3. Це фундаментальне положення Конвенції покликане захищати перелічені в ній права шляхом забезпечення вільного функціонування демократичних інститутів *(«Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини» (German Communist Party (KPD) v. Germany),* рішення Комісії, 1957).

4. Стаття 17 була внесена до Конвенції, оскільки неможливо виключати, що особа або група осіб намагатимуться покладатися на права, закріплені в Конвенції, для отримання права на здійснення діяльності, спрямованої на знищення тих самих прав («*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 113; *«Зданока проти Латвії» (Ždanoka v. Latvia)* [ВП], 2006, § 99 стосовно підготовчої роботи щодо Конвенції). Зокрема, не є малоймовірним, що тоталітарні рухи, організовані у формі політичних партій, можуть покінчити з демократією після процвітання при демократичному режимі, оскільки є приклади цього в сучасній європейській історії *(«Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, § 99).

5. З огляду на дуже чіткий зв'язок між Конвенцією та демократією, ніхто не повинен бути уповноважений покладатися на положення Конвенції для того, щоб послабити або знищити ідеали та цінності демократичного суспільства («*Партія добробут проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, § 99). Загальною метою статті 17 є перешкоджання використанню тоталітарними або екстремістськими групами в своїх інтересах принципів, проголошених Конвенцією («*В.П. та інші проти Польщі» (W.P. and Others v. Poland)* (ухв.), 2004; «*Паксас проти Литви» (Paksas v. Lithuania)* [ВП], 2011, § 87; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 92).

6. Стаття 17 пов'язана з поняттям "демократія, яка здатна захищати себе" («*Фогт проти Німеччини» (Vogt v. Germany)*, 1995, §§ 51 та 59; «*Зданока проти Латвії*» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], 2006, § 100; «*Ердель проти Німеччини» (Erdel v. Germany)* (ухв.), 2007; «*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 242; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 138).

7. Деякі компроміси між вимогами захисту демократичного суспільства та правами особи притаманні системі Конвенції. Для того, щоб гарантувати стабільність і ефективність демократичної

системи, від держави може вимагатися вжиття конкртених заходів для свого захисту, яка повинна уважно оцінити їх зміст і наслідки («*Зданока проти Латвії*» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], 2006, § 99-100; «*Петропавловскіс проти Латвії*» (*Petropavlovskis v. Latvia*), 2015, §§ 71-72).

8. У забороні "зловживання правами" стаття 17 спрямована на забезпечення демократії засобами боротьби з діями та діяльністю, які знищують або неналежним чином обмежують основні права і свободи, незалежно від того, чи ці дії або діяльність здійснюються "державою", "групою" або "особою" («*Бірсан проти Румунії*» (*Bîrsan v. Romania*) (ухв.), 2016, § 68).

9. Стаття 17 також відображає занепокоєння щодо захисту механізму Конвенції (*«Замбрано проти Франції»* (*Zambrano v. France*) (ухв.), 2021, § 37).

II. Загальні принципи

A. Адресати статті 17

1. Держави

10. Оскільки стаття 17 стосується держав, слово «держава» обов'язково стосується держав-членів Конвенції («*Бірсан проти Румунії*» (*Bîrsan v. Romania*) (ухв.), 2016, § 71).

11. Стаття 17 має два наслідки. По-перше, вона перешкоджає державам-членам використовувати будь-які положення Конвенції для того, щоб знищити права і свободи, гарантовані в ній. По-друге, вона перешкоджає державам-членам покладатися на положення Конвенції для того, щоб обмежити права і свободи, які це положення гарантує, в більшому обсязі, ніж це передбачено Конвенцією («*Бірсан проти Румунії*» (*Bîrsan v. Romania*) (ухв.), 2016, § 71).

12. На статтю 17 посилаються в твердженнях, що держава діяла у спосіб, спрямований на знищення будь-якого з цих прав і свобод або обмеження їх у більшому обсязі, ніж це передбачено Конвенцією («*Мозер проти Республіки Молдова та Росії*» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], 2016, § 222). До цього часу жодна держава не була засуджена на цій підставі.

13. У деяких справах, посилаючись на свої висновки відповідно до матеріальних положень Конвенції, Суд не вважав необхідним також розглядати справу за статтею 17 («*Енгель та інші проти Нідерландів*» (*Engel and Others v. the Netherlands*), 1976, § 104; «*Спорронг та Лоннрот проти Швеції*» (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*), 1982, § 76, «*Улусой та інші проти Туреччини*» (*Ulusoy and Others v. Turkey*), 2007, § 59). Дійсно, для того, щоб питання виникло згідно зі статтею 17, відповідна скарга повинна виходити за межі звинувачень у порушеннях інших положень Конвенції та Протоколів до неї (*«Маггіо та інші проти Італії»* (*Maggio and Others v. Italy*) (ухв.), 2010).

14. В інших справах Суд відхилив такі скарги через відсутність доказів того, що держава-відповідач навмисно знищила будь-які права, на які покладався заявник, або обмежила будь-які з цих прав в більшому обсязі, ніж це передбачено у Конвенції («*Бірсан проти Румунії*» (*Bîrsan v. Romania*) (ухв.), 2016, § 71; «*Серо проти Франції*» (*Seurot v. France*) (ухв.), 2004; «*Преда і Дардарі проти Італії*» (*Preda and Dardari v. Italy*) (ухв.), 1999; див. також «*X., Y. і Z. проти Сполученого Королівства*» (*X., Y. and Z. v. the United Kingdom*), рішення Комісії, 1982; «*Контрада проти Італії*» (*Contrada v. Italy*), рішення Комісії, 1997).

15. Скарга, що стосується порушення статті 17 через перевірку національними органами відповідності оскаржуваних заходів вимогам Конвенції, виходить за межі цієї статті (*«Марґарит та інші проти Румунії»* (*Mărgărit and Others v. Romania*) (ухв.) [Комітет], 2019, § 47; *«AEI Інвестмент Індастрі С.Р.Л. та інші проти Румунії»* (*AEI Investment Industry S.R.L. and Others v. Romania*) (ухв.) [Комітет], 2020, § 51).

16. У справі («*Мозер проти Республіки Молдова та Росії*» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], 2016, § 222, заявник скаржився на порушення статті 17 обома державами-відповідачами через їх терпимість до незаконного режиму, встановленого в самопроголошеній

«Молдавській Республіці Придністров'я», яка не визнавала жодних прав, викладених у Конвенції. Суд вважав, що скарга виходила за сферу застосування статті 17 (§ 223).

17. У справі «*Ашингдейн проти Сполученого Королівства» (*Ashingdane v. the United Kingdom*),* 1985, заявник, психічно хвора особа, був змушений терпіти більш суворий режим у спеціальній психіатричній лікарні на дев'ятнадцять місяців довше, ніж вимагало його психічне здоров'я, через його запізніле переведення в звичайну психіатричну лікарню. Оскільки місце та умови його тримання в спеціальній лікарні з більш суворим режимом не перестали бути такими, які могли б супроводжувати "законне тримання під вартою психічно хворої особи", Суд не міг встановити, що, всупереч статті 17, право заявника на свободу та особисту недоторканість було обмежене більшою мірою, ніж це передбачено пунктом 1 (e) статті 5 (§47).

2. Групи та особи

18. Наскільки це стосується груп та окремих осіб, метою статті 17 є унеможливлення для них встановлення з Конвенції права на будь-яку діяльність або здійснення будь-якої дії, спрямованої на знищення будь-яких прав і свобод, викладених в Конвенції («*Лоулесс проти Ірландії (№ 3)» (Lawless v. Ireland (no. 3)),* 1961, § 7 частина «Право»; «*Орбан та інші проти Франції» (Orban and Others v. France)*, 2009, § 33; «*Паксас проти Литви» (Paksas v. Lithuania)* [ВП], 2011, § 87; «*Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, § 30; «*Шимуніч проти Хорватії» (Šimunić v. Croatia)* (ухв.), 2019, § 37); *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 92; «Леніс проти Греції» (*Lenis v. Greece*) (ухв.), 2023, § 38).

19. В іншій частині цього Посібника розглядатиметься застосування статті 17 стосовно груп та окремих осіб.

B. Зловживання правами

1. Поняття зловживання правами

20. Поняття «зловживання» представлене в статті 17 та пункті 3 (a) статті 35 (зловживання правом на індивідуальне звернення). Воно посилається на своє звичайне значення відповідно до загальної теорії права, а саме - шкідливе здійснення права її власником у такий спосіб, який явно не відповідає або суперечить цілям, для яких таке право надане/створене *(«Міролюбовс і інші проти Латвії» (Miroļubovs and Others v. Latvia)*, 2009, §§ 62 та 65; «С.*А.С. проти Франції» (S.A.S. v. France)* [ВП], 2014, § 66).

21. Для того, щоб визначити, чи певна поведінка складає зловживання правами, Суд ретельно розглядає цілі, які заявник переслідує, посилаючись на Конвенцію та їх сумісність з цим документом (*«Кілін проти Росії» (Kilin v. Russia),* 2021, § 72).

22. Стаття 17 є доречною, коли заявник прагне відхилити положення Конвенції від його дійсної мети, отримуючи користь від права, яке вона гарантує для того, щоб обґрунтувати, сприяти або виконувати дії, які:

- суперечать тексту та духу Конвенції *(«М'Бала М'Бала проти Франції» (M’Bala M’Bala v. France)* (ухв.), 2015; *«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003; *«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013; *«В.П. та інші проти Польщі» (W.P. and Others v. Poland)* (ухв), 2004; *«Віцш проти Німеччини (№ 2)» (Witzsch v. Germany (no. 2))* (ухв.), 2005; *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)*, 2019, § 46);
- є несумісними з демократією та/або іншими фундаментальними цінностями Конвенції *(«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 114; *«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007; *«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004; *«Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, § 48; *«Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, § 164;

«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France), 2020, § 138; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 57);

- порушують права та свободи, визнані в Конвенції *(«Лоулесс проти Ірландії (№ 3)»* (*Lawless v. Ireland (no. 3*), 1961, § 7 частина «Право»; *«Варела Гейс проти Іспанії» (Varela Geis v. Spain*), 2013, § 40; *«Молнар проти Румунії» (Molnar v. Romania)* (ухв.), 2012.

23. Такі дії, якщо їх дозволити, сприятимуть знищенню прав і свобод, викладених у Конвенції (*«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003; *«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013).

24. Навіть у разі встановлення явного випадку зловживання владою з боку держави-відповідача, що порушує статтю 18 Конвенції, це не звільняє Суд від необхідності досліджувати, чи є конкретна поведінка заявника зловживанням правами в розумінні статті 17 *(«Юксекдаг Сеноглу та інші проти Туреччини» (Yuksekdag Senoglu and Others v. Türkiye),* 2022, §§ 487-488 і 638-640).

2. Зловживання правами та правом на індивідуальну заяву (пункт 3 (a) статті 35)

25. Якщо заявник прагне підтвердити свої права згідно з Конвенцією в такий спосіб, який грубо порушує права та цінності, які охороняються останньою, така поведінка може бути кваліфікована як зловживання правом на індивідуальну заяву в значенні пункту 3 (a) статті 35 (*«Кох проти Польщі» (Koch v. Poland)* (ухв.), 2017, § 32; див. також *Практичний посібник щодо критеріїв прийнятності* у розділі "Зловживання правом на подання заяви").

26. У справі *«Кох проти Польщі» (Koch v. Poland)* (ухв.) заявник застосував силу для того, щоб взяти зразки волосся його колишньої дружини і дочки намагаючись довести, що він не був батьком останньої. Під час розгляду справи відповідно до Конвенції він скаржився за статтями 6 і 8 на те, що він не міг розпочати провадження в національних судах для того, щоб заперечити своє батьківство. З урахуванням статті 17 Суд встановив, за виняткових обставин цієї справи, що, посилаючись на статтю 8 в Суді, на підставі доказів, отриманих з порушенням прав інших осіб Конвенції, заявник зловживав своїм правом на індивідуальне звернення (§ 31-34).

27. У справі *«Замбрано проти Франції» (Zambrano v. France)* (ухв.), 2021, Суд розглянув активістську заяву, подану особою, яка спричинила масовий наплив однакових заяв через інтернет-кампанію на протест проти отримання сертифіката здоров'я щодо COVID-19. Було встановлено, що це є зловживанням правом на індивідуальну заяву в розумінні пункту 3 (a) статті 35: мета, яку переслідував заявник, та що виражена недвозначними термінами, полягала не в тому, щоб виграти свою справу, а у спробі свідомо підірвати систему Конвенції й "паралізувати" функціонування Суду. Його підхід через створення штучного масового позову був явно протилежним меті права на звернення з індивідуальною заявою і, загалом, духу Конвенції та цілям, які вона переслідує. Оскільки Суд був занепокоєний необхідністю зберегти свою здатність виконувати свою місію відповідно до статті 19 щодо інших заяв, він скористався статтею 17, зазначивши, що її положення також покликані захищати механізм Конвенції (§§ 36-38).

3. Фундаментальні цінності Конвенції

28. Під час оцінювання поведінки та цілей заявника з урахуванням статті 17 Суд враховує цінності, проголошені та гарантовані Конвенцією, зокрема, викладені в її преамбулі *(«Делфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia)* [ВП], 2015, § 136; *«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003; *(«М'Бала М'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), 2015, а також фундаментальні ідеали та цінності, які лежать в основі Конвенції та демократичного суспільства («*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France)*, 1998, § 53; «*Паксас проти Литви» (Paksas v. Lithuania)* [ВП], 2011, § 87; «*Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, § 164), такі як:

- справедливість і мир *(«М'Бала М'Бала проти Франції»* (*M'Bala M'Bala v. France*) (ухв.), 2015; *«Гароді проти Франції»* (*Garaudy v. France*) (ухв.), 2003; *«Д.І. проти Німеччини» (D.I. v. Germany)*, рішення Комісії, 1996; *«Мара проти Франції» (Marais v. France)*, рішення Комісії, 1996; *«Каратас і Сарі проти Франції»* (*Karatas and Sari v. France*), рішення Комісії, 1998; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 103);

- ефективна політика демократії та вільні вибори *(«Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, § 164; «*Зданока проти Латвії*» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], 2006, § *98-99; («Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, § 99; *«Кюнен проти Німеччини» (Kühnen v. Germany),* рішення Комісії, 1988);
- мирне врегулювання міжнародних конфліктів і недоторканність людського життя *(«Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини» (Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany)* (ухв.), 2012, § *74; «Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013*,* § 106);
- терпимість, соціальний мир і відсутність дискримінації *(«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 103);
- гендерна рівність *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013, § 110);
- співіснування членів суспільства в умовах, де немає місця расовій сегрегації *(«Вона проти Угорщини» (Vona v. Hungary)*, 2013, § 57).

4. Цілі, заборонені статтею 17

29. Стаття 17 перешкоджає заявникам покладатися на Конвенцію з метою виконання, просування та/або обґрунтування дій, які прирівнюються до або характеризуються:

- ненавистю *(«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, §§ 115 та 230; *«Молнар проти Румунії» (Molnar v. Romania)* (ухв.), 2012; *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017; *«Лілліндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, § 39; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 56);
- насильством *(«Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини» (Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany*) (ухв.), 2012, § 73; *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013, § 106; *«Каптан проти Швейцарії» (Kaptan v. Switzerland)* (ухв.), 2001; *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017; «*Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, § 163-166; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 56);
- ксенофобією і расизмом *(«Джерсілд проти Данії» (Jersild v. Denmark),* 1994, § 35; *«Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів» (Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1979; *«Фере проти Бельгії» (Féret v. Belgium),* 2009; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 134);
- антисемітизмом (*«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007; «*В.П. та інші проти Польщі» (W.P. and Others v. Poland)* (ухв.), 2004);
- ісламофобією *(«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004; *«Серо проти Франції» (Seurot v. France)* (ухв.), 2004; *«Сула та інші проти Франції» (Soulas and Others v. France)*, 2008; *«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022);
- тероризмом і воєнними злочинами *(«Орбан та інші проти Франції» (Orban and Others v. France*), 2009, § 35; *«Лерой проти Франції» (Leroy v. France*), 2008, § 27; *«Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, §§ 46-47);
- запереченням і переглядом чітко встановлених історичних фактів, таких як Голокост («*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France)*, 1998, § 47; *«M'Бала M'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), 2015; *«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003; *«Віцш проти Німеччини (№ 2)» (Witzsch v. Germany (no. 2))* (ухв.), 2005);
- зневагою жертв Голокосту, війни та/або тоталітарного режиму *(«Віцш проти Німеччини (№ 2)» (Witzsch v. Germany (no. 2))* (ухв.), 2005*; «Фатуллаєв проти Азербайджану» (Fatullayev v. Azerbaijan*), 2010*,* § 81; «*Вайнай проти Угорщини» (Vajnai v. Hungary*), 2008, § *25;* «*Фабер проти Угорщини» (Fáber v. Hungary*), 2012, § 58; *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)* [Комітет], 2019, § 39);

- тоталітарною ідеологією й іншими політичними ідеями, несумісними з демократією (*«Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France)*, 1998, § 53; *«Вона проти Угорщини» (Vona v. Hungary)*, 2013, § 36*;* «*Вайнай проти Угорщини» (Vajnai v. Hungary*), 2008, § *25*; *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013, §§ 108-113; *«Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, § 132; «*Шиманек проти Австрії» (Schimanek v. Austria*) (ухв.), 2000; *«Кюнен проти Німеччини» (Kühnen v. Germany),* рішення Комісії, 1988; *«Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини» (German Communist Party (KPD) v. Germany),* рішення Комісії, 1957).

30. Якщо заявник переслідує одну або більше з вищезазначених цілей, стаття 17 є доречною. Проте Суд може вирішити розглядати такі питання не покладаючись на статтю 17 *(«Зана проти Туреччини» (Zana v. Turkey),* 1997; *«Сюрек проти Туреччини (№ 1)» (Sürek v. Turkey (no. 1))* [ВП], 1999; *«Бальситє-Лідейкенє проти Литви» (Balsytė-Lideikienė v. Lithuania), 2008*; «*Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden),* 2012; *«Смаїч проти Боснії і Герцеговини» (Smajić v. Bosnia and Herzegovina*) (ухв.), 2018; дивіться також Посібники за статтею 11 та статтею 10 Конвенції).

31. Якщо заявник переслідує цілі іншого характеру, які можуть бути засуджуваними, стаття 17 не є застосовною.

32. У справі «*Паксас проти Литви» (Paksas v. Lithuania)* [ВП], 2011, заявникові, колишньому президенту Литви, було заборонено висувати свою кандидатуру на президентських і парламентських виборах внаслідок його звільнення з посади після процедури імпічменту. Під час перебування на посаді президента він незаконно і в своїх особистих інтересах надав громадянство Литви російському бізнесмену, розкрив йому державну таємницю і використав свій статус для того, щоб чинити недобросовісний вплив на приватну компанію на користь близьких знайомих. На думку уряду, справжня мета заявника полягала у використанні механізму Конвенції для отримання політичного реваншу і переобрання на посаду президента. Проте Суд визнав це твердження несуттєвим: не існувало жодних ознак того, що заявник переслідував мету такого ж характеру, що й цілі, заборонені статтею 17 (§ 89). Він виявив порушення статті 3 Протоколу № 1 не переконавшись у важливості позбавлення заявника права бути обраним для збереження демократичного порядку в Литві (§ 107).

33. У справі *«Палусінскі проти Польщі»* (*Palusinski v. Poland)* (ухв.) заявник був засуджений за книгу, яку він написав і в якій він заохочував читачів використовувати наркотики, назвавши їх корисними для психічного та фізичного здоров'я. Навіть незважаючи на те, що висловлені заявником погляди суперечили національній політиці щодо боротьби з наркотиками, Суд не був переконаний аргументом уряду стосовно того, що його заяву було необхідно розглядати як зловживання правами у значенні статті 17. Однак, заявник міг покладатися на статтю 10. Суд в кінцевому підсумку відхилив його заяву як явно необґрунтовану визнавши, що його засудження було пропорційним законній меті захисту здоров'я та моралі.

34. У справі «*Рубінс проти Латвії» (Rubins v. Latvia), 2015,* заявник, професор університету, був звільнений в контексті спору щодо ліквідації його факультету після того як він повідомив ректора про свій намір розкрити для громадськості питання плагіату та неправильного управління державними коштами, якщо останній не вирішить суперечку на умовах, запропонованих заявником. Уряд стверджував, що електронний лист заявника його роботодавцю містив шантаж і неприховану загрозу, і тому не міг охоплюватися захистом статті 10. Уряд запропонував Суду застосувати статтю 17 стверджуючи, що підхід, застосований у випадках заперечення Голокосту та пов'язаних з ним справ, неможливо тлумачити в занадто обмежувальний спосіб. Суд не погодився з цією пропозицією, оскільки не мав можливості з тексту оскарженого електронного листа зробити висновок, що він містив будь-які елементи, метою яких було послаблення або знищення ідеалів і цінностей демократичного суспільства (§§ 41 і 48). Врешті Суд виявив порушення статті 10.

35. У справі «*Катамадзе проти Грузії» (Katamadze v. Georgia)* (ухв.), 2006, заявниця, журналістка, була засуджена за опубліковану неточну інформацію та образливі коментарі про інших журналістів. На думку уряду, заявниця, єдиною метою якої була образа зацікавлених осіб і знищення їх права, зловживала своєю свободою вираження поглядів. Суд виявив, що доводи уряду потрапляли в сферу застосування пункту 2 статті 10 і не вважав необхідним розглядати їх також згідно зі статтею 17. Оскільки заявниця не змогла довести, що її заяви не складають необґрунтований особистий напад, її заява була визнана явно необґрунтованою.

36. Суд дотримувався того ж підходу, відмовляючись застосовувати статтю 17, у контексті наклепницьких доносів на владу *(«Войчук проти Польщі» (Wojczuk v. Poland*), 2021, § 44) та кримінальної скарги стосовно хибних звинувачень («*Тепляков проти Естонії» (Tepljakov v. Estonia*) (ухв.), 2021, § 30).

5. Важливість контексту

37. Для того, щоб встановити, чи переслідує заявник будь-яку з цілей, заборонених статтею 17, Суд розглядає у сукупності «основний зміст», «загальний тон» або «загальний напрямок» його або її дій *(«M'Бала M'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), 2015, § 41; *«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003; «*Серо проти Франції» (Seurot v. France)* (ухв.), 2004; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 47) та їх «безпосередній і більш широкий контекст» *(«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland), 2015,* § 239; щодо «безпосереднього» контексту див. *(«Юксекдаг Сеноглу та інші проти Туреччини» (Yuksekdag Senoglu and Others v. Türkiye),* 2022). Відповідний контекст насамперед визначається країною, в якій відбулися оскаржувані дії *(«Жаблянов проти Болгарії» (Zhablyanov v. Bulgaria*), 2023, § 78; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 51).

38. У цьому контексті Суд також може врахувати, чи розглядали національні суди справу з точки зору конкретної забороненої мети, яку, за словами Уряду, переслідує заявник *(«Мамадов проти Азербайджану» (Mammadov v. Azerbaijan)* [Комітет], 2020, § 41).

39. Лише за допомогою ретельного вивчення контексту можливо чітко розмежувати поведінку або мову, яка, хоча і є шокуючою й образливою, але захищається Конвенцією, і тією поведінкою чи мовою, що позбавляється права на толерантність у демократичному суспільстві («*Вайнай проти Угорщини» (Vajnai v. Hungary*), 2008, § 53, «*Фабер проти Угорщини» (Fáber v. Hungary*), 2012, § 36). Місце та час оскарженої поведінки відіграють важливу роль у цьому відношенні (*там само*, § 55).

40. Суд також враховує характеристику групи, на яку націлені оскаржувані дії чи висловлювання, зокрема, чи потребує ця група підвищеного захисту через її низьку прийнятність у конкретному національному контексті та/або маргіналізацію і віктимізацію, яким така група історично піддавалася і продовжує піддаватися (наприклад, гендерні та сексуальні меншини) (*«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 51).

41. Суд також враховує питання, чи мають оскаржувані дії прямий зв'язок з питанням, що має велике значення для сучасного європейського суспільства (наприклад, захист гідності та людської цінності людей незалежно від сексуальної орієнтації) *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 55).

6. Вплив оспорюваної поведінки

42. Суд може взяти до уваги вплив поведінки заявника під час визначення того, чи складає вона зловживання правами Конвенції.

43. Наприклад, у справі «*“Відчинені двері” та “Дублінські порядні жінки” проти Ірландії» (Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland),* 1992, де йшлося про необхідність встановлення заборони консультаційним агентствам надавати вагітним жінкам інформацію про засоби припинення вагітності за кордоном, уряд-відповідач посилався на статтю 17, стверджуючи, що стаття 10 не повинна тлумачитися в такий спосіб, щоб обмежувати, знищувати або принижувати право на життя ненародженої дитини. Іншими словами, стаття 17 забороняє заявникам здійснювати свою свободу

передачі інформації в такий спосіб, що порушує право на життя ненародженого. Суд звернув увагу на те, що заборона не перешкоджала ірландським жінкам переривати вагітність за кордоном, а також те, що інформація, яку намагалися обмежити, була доступна з інших джерел. Відповідно, це не було питанням тлумачення статті 10, а стосувалося того, як в Ірландії реалізується національне законодавство, що дозволяло продовжувати поточний рівень абортів за кордоном (§§ 76 і 78-79). Крім того, консультанти агентств-заявників не закликали до абортів та не заохочували їх, і не могло бути сумнівів в тому, що після такої консультації були жінки, які вирішили не переривати вагітність. Відповідно зв'язок між наданням інформації та руйнуванням ненародженого життя не був настільки визначеним, як стверджувалося (§ 75). Так, Суд імпліцитно виключив те, що консультативна діяльність заявників була спрямована на знищення права на життя ненароджених дітей або мала серйозний вплив на рівень абортів, зроблених за кордоном у той час. Суд вирішив не застосовувати статтю 17 і виявив порушення статті 10 з урахуванням більш широкого і непропорційного характеру оскарженої судової заборони (§§ 74 і 80).

44. У справі «*Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, Суд взяв до уваги, *inter alia*, той факт, що компанія-заявниця розповсюджувала погляди на підтримку терористичної діяльності широкій аудиторії через телевізійне мовлення, і на підставі статті 17 визнав заяву несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Аналогічно, у справі *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, Суд проаналізував потенціал оскаржуваної мови ненависті призвести до шкідливих наслідків, зазначаючи той факт, що вона була розповсюджена серед широкої аудиторії в Інтернеті і також відтворена кількома ЗМІ (§§ 50 та 55).

45. Важливим аспектом у цьому контексті є також здатність заявника впливати. У справі *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, при прямому застосуванні статті 17, Суд врахував здатність заявника впливати на велику кількість людей, зважаючи на його позицію високопосадовця православної церкви, до якої належить більшість населення Греції (§§ 49 та 50).

46. У той самий час стверджуваний незначний вплив оскаржуваної поведінки не виключає релевантність застосування статті 17.

47. Наприклад, у справі *«Віцш проти Німеччини (№ 2)» (Witzsch v. Germany (no. 2))* (ухв.), 2005, Суд вважав недоречним той факт, що заявник заперечував відповідальність Гітлера і націонал-соціалістів за Голокост у приватному листі, а не перед більшою аудиторією. На думку Суду, відповідно до статті 17, заявник не міг покладатися на статтю 10 стосовно цих заяв і його скарга була визнана несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

48. У справі *«Р.Л. проти Швейцарії» (R.L. v. Switzerland)* (ухв.), 2003, поліція вилучила два компакт-диски та три музичні записи, які були надіслані заявникові поштою, на підставі того, що вони пропагували расизм, підтримували застосування сили і могли використовуватися для радикалізації екстремістських груп. Заявник стверджував, що замовлені товари були призначені лише для його особистого користування і не використовувалися для комерційних цілей. Суд посилався на зміст статті 17: оскільки такі матеріали були спрямовані проти основних цінностей Конвенції, відповідне втручання було «необхідним у демократичному суспільстві». Так, скарга заявника за статтею 10 була відхилена як явно необґрунтована.

49. У справі *«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004, Суд не звернув увагу на аргумент заявника стосовно того, що виявлений плакат, який було визнано таким, що складав публічне вираження нападу на мусульман в Сполученому Королівстві, був виставлений напоказ в сільській місцевості, яка не сильно постраждала від расових або релігійних напружених відносин, а тому не існувало жодних доказів того, що хоча б один мусульманин бачив його. Стаття 17 була застосована безпосередньо, а заява була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

50. У справі «*Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, Суд не врахував заперечення заявника, що 1 500 копій друкованих матеріалів, які закликали до збройного повстання проти конституційного ладу, які він та його спільники поширювали, не могли завдати шкоди

державі, не кажучи вже про те, щоб призвести до такого результату. Його скаргу за статтею 10 було відхилено (несумісне *ratione materiae*) внаслідок прямого застосування статті 17 (§§ 152 та 160).

C. Різні способи використання статті 17

51. До цього часу Суд звертався до статті 17 під час розгляду питань відповідно до статей 9, 10, 11, 13, 14, пункту 3 (a) статті 35 Конвенції та статей 1 і 3 Протоколу № 1. Залежно від характеру справи Суд може застосовувати статтю 17 безпосередньо або використовувати її як допомогу при тлумаченні.

1. Пряме застосування

52. Якщо заявник, по суті, прагне використати матеріальне положення Конвенції як основу для права здійснювати будь-яку дію або будь-яку діяльність, спрямовану на знищення будь-яких прав і свобод, викладених у Конвенції, Суд застосовує статтю 17 і відхиляє його або її скаргу як несумісну *ratione materiae* з положеннями Конвенції відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 (*«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia)* (ухв.), 2007*; «Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017, § 37; *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 58).

53. Суд може застосувати статтю 17 за власною ініціативою і оголошувати заяву неприйнятною *de plano («Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017*; «Віцш проти Німеччини (№ 2)» (Witzsch v. Germany (no. 2))* (ухв.), 2005*; «Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018). Якщо заяву було направлено уряду-відповідачу, то неподання останнім заперечень у порядку статті 17 не перешкоджає Суду розглядати питання про її пряме застосування («*Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, § 161).

2. Допоміжний характер і вплив статті 17

54. Стаття 17 може бути застосована лише у поєднанні з матеріальними положеннями Конвенції («*Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], 2016, § 222).

55. Стаття 17 має негативну сферу застосування («*Лоулесс проти Ірландії (№ 3)» (Lawless v. Ireland (no. 3)*, 1961, § 7 частина «Право»). Її дія полягає в запереченні здійснення передбаченого Конвенцією права, яке заявник прагне захистити під час провадження у Суді («*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)*, 2015, § 114; *«Лілліндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, § 25).

56. Стаття 17 діє для виключення або скасування захисту Конвенції (*«Бінголь проти Туреччини» (Bingöl v. Turkey)*, 2010, § 32). Згідно зі статтею 17, дія або діяльність, спрямовані на знищення будь-яких прав і свобод, викладених у Конвенції, виключаються з-під захисту відповідного матеріального положення Конвенції, що таким чином не є застосовним.

3. Обсяг застосування

57. Стаття 17 не позбавляє осіб, які прагнуть знищити права і свободи, викладені в Конвенції, загального захисту гарантованих у ній прав і свобод. Вона лише перешкоджає таким особам отримувати з Конвенції право займатися будь-якою діяльністю або здійснювати будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав і свобод, викладених у ній («*Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland)*, звіт Комісії, 1959, § 141).

58. У певному значенні стаття 17 має обмежений обсяг застосування: вона застосовується до осіб, які загрожують демократичній системі держав-членів лише в тому обсязі, який є суворо пропорційним серйозності та тривалості такої загрози («*Де Бекер проти Бельгії» (De Becker v. Belgium)*, звіт Комісії, 1960, § 279).

59. Зокрема, стаття 17 не може бути використана для позбавлення особи її прав і свобод назавжди лише тому, що в певний момент вона проявила тоталітарні переконання і діяла відповідно до них («*Де Бекер проти Бельгії» (De Becker v. Belgium)*, звіт Комісії, 1960, § 279).

60. У звіті Комісії по справі «*Де Бекер проти Бельгії» (De Becker v. Belgium)*, 1960, заявник, журналіст, не міг займатися своєю професійною діяльністю внаслідок його засудження за співпрацю з органами влади Німеччини в Бельгії під час Другої світової війни. Незважаючи на те, що його минулу поведінку можливо вважати такою, яка підпадає під сферу застосування статті 17, не існувало жодних доказів того, що у 1960 році, на час розгляду його справи Комісією, він мав намір відновити свою свободу вираження поглядів з метою зловживання нею (наприклад, для прославляння нацистського режиму). Так, Комісія відмовилася застосовувати статтю 17 і розглянула скаргу заявника по суті за статтею 10.

61. Суд був готовий дотримуватися такого ж підходу у справі «*Зданока проти Латвії*» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], 2006. У цій справі заявник, провідний член комуністичної партії, була позбавлена права виставляти свою кандидатуру на виборах у зв'язку зі її діяльністю у цій партії, яка продовжувалася навіть після того, як партія спробувала здійснити державний переворот у 1991 році. Під час розгляду скарги заявника відповідно до статей 10 і 11 Палата Суду відмовилася застосовувати статтю 17, оскільки оскаржений захід був заснований на попередній політичній діяльності заявниці, у той час як її поточна громадська діяльність не свідчила про недотримання основних цінностей Конвенції (§ 109 рішення Палати). Велика Палата, якій була передана справа, не розглядала питання застосування статті 17 у цьому контексті, оскільки вона вирішила не розглядати справу з точки зору статей 10 і 11 (§ 141 рішення Великої Палати). Проте Суд посилався на статтю 17 при виявленні відсутності порушення статті 3 Протоколу № 1 (Рішення Великої Палати розглядається більш докладно нижче, у частині III, під заголовком "Комунізм").

62. За загальним правилом Суд обережно підходить до ухвалення рішень поза межами розгляду справи. Систематично при вирішенні питання застосування статті 17 Суд ігноруватиме будь-яке відображення заборонених цілей, які, хоча й пов'язані з фактами справи або навіть одночасні з ними, але не входять до меж розгляду справи. Справа *«Іфандієв проти Болгарії» (Ifandiev v. Bulgaria)* [Комітет], 2019, є ілюстрацією цього принципу: заявник поніс цивільну відповідальність за дві неправдиві заяви, зроблені в його книзі «The Shadow of Zion», а саме що лідер профспілки був масоном і комуністом, пов'язаним із колишніми спецслужбами. Уряд стверджував, що книга пропагує антисемітизм, а заяви заявника, які стали предметом його звернення до Суду, повинні оцінюватися в загальному контексті його творів. Проте Суд не погодився з цим аргументом. Відзначивши, що звинувачення уряду за статтею 17 не стосувалися «оскаржуваних заяв», тобто тих, які призвели до цивільної відповідальності заявника, Суд відмовився застосовувати статтю 17 і визнав порушення статті 10, оскільки розмір компенсації, що був присуджений лідеру профспілки, був явно непропорційним (§§ 22-25).

63. З подібних причин, у справі «*Мухін проти Росії*» (*Mukhin v. Russia*), 2021, Суд сумнівався, що заперечення за статтею 17 були обґрунтовані. Ця справа стосувалася засудження редактора газети за публікацію тексту третьої особи, який закликав до «знищення» поточного політичного режиму. Уряд, посилаючись на статтю 17, стверджував, що, окрім порушення громадського порядку, оскаржуваний текст та інші матеріали були спрямовані на образу багатонаціонального народу Росії та підбурювання до етнічної ворожнечі. Однак Суд зауважив, що расистська та антисемітська риторика, яку цей текст дійсно містив, не стала підставою для обґрунтування кримінального засудження заявника. У заяві уряду не згадувалося про конкретні фактичні чи правові питання, які стосувалися його кримінального переслідування. Так, Суд відхилив це заперечення, оскільки не було одразу зрозуміло, що редакційні рішення заявника мали на меті використати його право на свободу вираження поглядів для цілей, явно протилежних цінностям Конвенції (§§ 83-84 та 129). У результаті засудження заявника було визнано недостатньо обґрунтованим і таким, що порушує статтю 10 Конвенції.

4. Права, не охоплені статтею 17

64. Для досягнення загальної мети статті 17 (дивіться вище «Вступ») не є необхідним відбирати кожне з прав і свобод, гарантованих Конвенцією, у осіб, які виявилися залученими в діяльність, спрямовану на знищення таких прав і свобод («*Лоулесс проти Ірландії (№ 3)» (Lawless v. Ireland (no. 3),* 1961, § 6 частина «Право»; «*Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, § 30; «*Шимуніч проти Хорватії» (Šimunić v. Croatia)* (ухв.), 2019, § 37); *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 93; «*Леніс проти Греції*» (*Lenis v. Greece*) (ухв.), 2023, § 38).

65. Такі особи мають право скористатися положеннями Конвенції, які, якщо посилатися на них, не сприятимуть спробі отримати з них право здійснювати діяльність, спрямовану на знищення "будь-яких прав і свобод, викладених у Конвенції". Ці положення стосуються обов'язків органів державної влади щодо всіх осіб. На такі обов'язки не впливає стаття 17 («*Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland)*, звіт Комісії, 1959, § 141).

66. Зокрема, статтю 17, яка має негативний характер, неможливо розглядати *як a contrario* позбавлення особи основних прав, гарантованих статтями 5, 6 і 7 Конвенції («*Лоулесс проти Ірландії (№ 3)» (Lawless v. Ireland (no. 3),* 1961, § 7 частина «Право»; *«Варела Гейс проти Іспанії» (Varela Geis v. Spain*), 2013, § 40*; «Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини» (Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany)* (ухв.), 2012, § 85; «*Маріні проти Албанії» (Marini v. Albania)*, 2007, § 90; «*Улд Дах проти Франції» (Ould Dah v. France)* (ухв.), 2009).

67. У справі («*Лоулесс проти Ірландії (№ 3)» (Lawless v. Ireland (no. 3),* 1961, на момент арешту заявник особисто брав участь у діяльності Ірландської республіканської армії, яка здійснювала акти насильства, для того, щоб покласти край британському суверенітету в Північній Ірландії. Він перебував під вартою протягом декількох місяців без пред'явлення звинувачення або судового розгляду згідно з Законом про злочини проти держави. Ні Комісія, ні Суд не підтримали подання уряду стосовно того, що жодна держава, група або особа, які здійснювали діяльність, яка підпадає під сферу застосування статті 17, не можуть посилатися на жодне з положень Конвенції. Натомість конвенційні органи дійшли висновку, що стаття 17 не перешкоджає заявникові претендувати на захист відповідно до статей 5 і 6. Стаття 17 була незастосовною, оскільки заявник не посилався на Конвенцію для того, щоб обґрунтувати або здійснити дії, які суперечать правам та свободам, визнаних в ній, а для того, щоб поскаржитись на позбавлення гарантій, наданих статтями 5 і 6 (§§ 5-7 частина «Право»).

68. У справі *«Варела Гейс проти Іспанії» (Varela Geis v. Spain*), 2013, заявник, власник книжкового магазину, був визнаний винним у злочині "виправдання геноциду", оскільки більшість публікацій, які продавалися в його магазині, прославляли національний соціалізм, заперечували Голокост і містили підбурювання до дискримінації та ненависті проти спільноти євреїв. Уряд звернувся до Суду для визнання заяви неприйнятною стверджуючи, що повідомлення, яке передавали всі матеріали, вилучені у заявника, суперечили духу і букві Конвенції. Суд звернув увагу на те, що заявник не посилався на Конвенцію для того, щоб обґрунтувати або здійснити дії, які порушують викладені в ній права і свободи, а для скарги на те, що йому було відмовлено в гарантіях, передбачених статтею 6. Відповідно стаття 17 Конвенції не була застосовною (§§ 29 та 40).

69. У справі «*Маріні проти Албанії» (Marini v. Albania)*, 2007, Суд також відхилив заперечення уряду стосовно того, що стаття 17 перешкоджала заявникові покладатися на положення статті 6, оскільки він подав запит до Суду для визнання рішення національних судів неконституційними (§§ 87-91).

70. У справі «*Улд Дах проти Франції» (Ould Dah v. France)* (ухв.), 2009, заявник, офіцер армії Мавританії, був засуджений судом Франції за здійснені в Мавританії катування, які підпадають під дію закону Мавританії про амністію. Він скаржився на те, що суд Франції застосував законодавство Франції, а не Мавританії у спосіб, несумісний зі статтею 7. Незважаючи на те, що заявник вчинив дії, які суперечать статті 3, Суд дійшов висновку, що особі не можна перешкоджати посилатися на статтю 7 на підставі статті 17.

5. Права, охоплені статтею 17

71. Стаття 17 охоплює, по суті, права, які, якщо їх застосовувати, сприятимуть спробі отримати з них право брати участь у діяльності, спрямованій на знищення "будь-яких прав і свобод, викладених у Конвенції" («*Лоулесс проти Ірландії (№ 3)*» (*Lawless v. Ireland (no. 3)*, 1961, § 6 частина «Право»; «*Преда і Дардарі проти Італії*» (*Preda and Dardari v. Italy*) (ухв.), 1999; *«Айюб та інші проти Франції»* (*Ayoub and Others v. France*), 2020, § 93).

72. Так, до цього часу органи Конвенції застосовували статтю 17 разом з наступними матеріальними положеннями:

- стаття 9 *(«Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини»* (*Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany*) (ухв.), 2012*; «Касимахунов та Сайбаталов проти Росії»* (*Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*), 2013; *«Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини»* (*German Communist Party (KPD) v. Germany*), рішення Комісії, 1957; *«Васільєв та інші проти Росії»* (*Vasilyev and Others v. Russia*) [Комітет], 2020);
- стаття 10 (*«Павєл Іванов проти Росії»* (*Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007*; «Белкасем проти Бельгії»* (*Belkacem v. Belgium*) (ухв.), 2017*; «M'Бала M'Бала проти Франції»* (*M'Bala M'Bala v. France*) (ухв.), 2015; *«Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини»* (*Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany*) (ухв.), 2012; *«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії»* (*Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*), 2013*; «Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини»* (*German Communist Party (KPD) v. Germany*), рішення Комісії, 1957*; «Норвуд проти Сполученого Королівства»* (*Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004*; «Гароді проти Франції»* (*Garaudy v. France*) (ухв.), 2003*; «Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів»* (*Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*), рішення Комісії, 1979; *«Віцш проти Німеччини (№ 2)»* (*Witzsch v. Germany (no. 2)*) (ухв.), 2005; *«Рой ТВ А/С проти Данії»* (*Roj TV A/S v. Denmark*) (ухв.), 2018; *«Романов проти України»* (*Romanov v. Ukraine*) [Комітет], 2020; *«Васільєв та інші проти Росії»* (*Vasilyev and Others v. Russia*) [Комітет], 2020; *«Леніс проти Греції»* (*Lenis v. Greece*) (ухв.), 2023);
- стаття 11 *(«Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини»* (*Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany*) (ухв.), 2012*; «Касимахунов та Сайбаталов проти Росії»* (*Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*), 2013*; «В.П. та інші проти Польщі»* (*W.P. and Others v. Poland*) (ухв.), 2004; *«Айюб та інші проти Франції»* (*Ayoub and Others v. France*), 2020, § 139; *«Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини»* (*German Communist Party (KPD) v. Germany*), рішення Комісії, 1957; *«Васільєв та інші проти Росії»* (*Vasilyev and Others v. Russia*) [Комітет], 2020);
- стаття 13 разом зі статтею 14 *(Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини»* (*Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany*) (ухв.), 2012*);*
- стаття 14 разом зі статтями 9, 10 та/або 11 *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії»* (*Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*), 2013*; Норвуд проти Сполученого Королівства»* (*Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004*); «Павєл Іванов проти Росії»* (*Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007*; «В.П. та інші проти Польщі»* (*W.P. and Others v. Poland*) (ухв.), 2004; *«Васільєв та інші проти Росії»* (*Vasilyev and Others v. Russia*) [Комітет], 2020);
- стаття 3 Протоколу № 1 *(«Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів»* (*Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*), рішення Комісії, 1979).

73. Скарги заявників відповідно до наведених положень були відхилені як несумісні *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

6. Коли застосовується стаття 17

74. Стаття 17 застосовується лише на винятковій основі і в надзвичайних випадках *(«Паксас проти Литви»* (*Paksas v. Lithuania*) [ВП], § 87 *наприкінці; «Перінчек проти Швейцарії»* (*Perinçek v. Switzerland*), *2015,* § 114; «*Рой ТВ А/С проти Данії»* (*Roj TV A/S v. Denmark*) (ухв.), 2018, § 46; «*Шимуніч проти Хорватії»* (*Šimunić v. Croatia*) (ухв.), 2019, § 38; *«Пасторс проти Німеччини»* (*Pastörs v. Germany*), 2019, § 37; *«З.Б. проти Франції»* (*Z.B. v. France*), 2021, § 24; *«Земур проти Франції»* (*Zemmour v. France*), 2022, § 26; *«Жаблянов проти Болгарії»* (*Zhablyanov v. Bulgaria*), 2023, § 78;

«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece) (ухв.), 2023, § 52). Поріг застосування статті 17 є високим (*«Лілліндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, § 25).

75. До неї необхідно звертатися лише тоді, коли відразу зрозуміло, що заявник намагався покладатися на Конвенцію для здійснення діяльності або дій, які явно суперечать цінностям Конвенції і спрямовані на знищення прав і свобод, викладених в ній (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland),* 2015, §§ 114-115; «*Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, § 31; «*Шимуніч проти Хорватії» (Šimunić v. Croatia)* (ухв.), 2019, § 38; *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)*, 2019, § 37; *«Лілліндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, § 25-26; *«З.Б. проти Франції» (Z.B. v. France)*, 2021, § 26; *«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 26; *«Жаблянов проти Болгарії» (Zhablyanov v. Bulgaria*), 2023, § 78; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, §§ 52-53). Іншими словами, статтю 17 слід застосовувати, якщо *prima facie* поведінка заявника полягає в дії, спрямованій на знищення прав і свобод, закріплених у Конвенції, або в намірі вчинити таку дію (*«Вона проти Угорщини» (Vona v. Hungary)*, 2013, § 38).

76. Правова кваліфікація національними судами такої поведінки заявника може бути важливим фактором для врахування в цьому контексті (*«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 103).

77. Намір заявника або мета, яку він/вона переслідує, є особливо важливим фактором для визначення того, чи застосовується стаття 17. Суд враховує оцінку національних судів (*«Кілін проти Росії» (Kilin v. Russia),* 2021, § 72; *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)*, 2019, § 46; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, §§ 43 і 46-47) або відсутність такої оцінки («*Мухін проти Росії»* (*Mukhin v. Russia*), 2021, §§ 156 і 183). У зв'язку з цим Суд перевіряє, чи грунтувалися висновки національних судів на прийнятній оцінці відповідних фактів (*«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 44).

78. Однак Суд не зв'язаний висновком національного суду, що встановлює кримінальний намір заявника, навіть якщо така оцінка сумісна з відповідною матеріальною нормою Конвенції. Іншими словами, такий висновок не призводить до автоматичного застосування Судом статті 17 (*«З.Б. проти Франції» (Z.B. v. France)*, 2021, §§ 26, 57 і 65; *«Кілін проти Росії» (Kilin v. Russia),* 2021, §§ 49, 81 і 90; *«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 28).

79. Попередня поведінка заявника може бути важливим чинником для визначення його/її намірів, хоча сама по собі вона не є достатньою для того, щоб зробити висновок щодо застосування статті 17 *(«Екрем Кан та інші проти Туреччини» (Ekrem Can and Others v. Turkey),* 2022, § 83).

80. Для того, щоб обґрунтувати застосування статті 17, демонстрація заборонених цілей повинна набувати найбільш серйозних форм (*«Лілліндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, §§ 34 і 39; *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 56; *«Непомнящий та інші проти Росії» (Nepomnyashchiy and Others v. Russia),* 2023, § 74). Така демонстрація має бути досить серйозною (*«Сула та інші проти Франції» (Soulas and Others v. France)*, 2008, § 48) та недвозначною (*«Лерой проти Франції» (Leroy v. France*), 2008, § 27; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 134).

81. Проте, як продемонстровано в контексті свободи вираження поглядів, стаття 17 застосовується не лише до явних і прямих зауважень, які не потребують будь-якого тлумачення. Очевидна демонстрація цілей, заборонених статтею 17, під виглядом художнього твору сатиричного або провокаційного характеру виявилася настільки ж небезпечною як і повноцінний і негайний напад, а тому не заслуговує на захист згідно з Конвенцією (*«M'Бала M'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), 2015, § 40).

82. Водночас шокуючий і суперечливий характер оскаржуваної дії чи заяви не є достатнім *per se* для досягнення порогу застосовності статті 17 (*«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 28). Суд перевіряє, чи виходять оскаржувані заяви за межі вираження думки, навіть якщо вони зроблені

образливими, ворожими чи агресивними словами (*«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, § 47).

83. Справа, де була безпосередньо застосована стаття 17, може бути охарактеризована наступними ознаками:

▪ загальна та запекла атака на певну групу (*«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007; *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017, § 33), наприклад, заперечення людської природи цілої групи, супроводжене підбурюванням до насильства (*«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, §§ 47 і 54) або прив'язання цілої групи до певного тяжкого кримінального правопорушення (*Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004);

▪ радикальний і далекосяжний характер заборонених цілей і запропонованих заходів, спрямованих на їх досягнення (*Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини» (Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany)* (ухв.), 2012, § 73; *«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013, §§ 106-112; *«Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів» (Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1979; *«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007; *«Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини» (German Communist Party (KPD) v. Germany),* рішення Комісії, 1957; *«Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, § 163; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, §§ 131 і 133);

▪ повторювані та/або систематичні прояви заборонених цілей (*«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017, § 33; *«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007; *«М'Бала М'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), 2015, § 37; *«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003; *«Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, § 45; див. також аналіз у справі *«З.Б. проти Франції» (Z.B. v. France)*, 2021, § 26).

84. Суд продемонстрував обережність у застосуванні статті 17 безпосередньо, коли обмеження прав заявника було дуже серйозним (*«Вона проти Угорщини» (Vona v. Hungary)*, 2013, § 36) або коли дії чи заяви заявника вимагали підвищеного рівня захисту відповідно до Конвенції, і будь-яке втручання у відповідне право вимагало найбільш ретельної перевірки з боку Суду (наприклад, щодо заяв, зроблених обраним представником у Парламенті, див. *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany),* 2019, § 39).

85. Якщо вирішальний момент відповідно до статті 17 - чи намагався заявник покладатися на Конвенцію для здійснення діяльності або дій, спрямованих проти цінностей Конвенції, метою яких було знищення викладених в ній прав і свобод, - не є відразу зрозумілим і частково збігається з питанням, чи було втручання в права заявника "необхідним у демократичному суспільстві", питання стосовно необхідності застосування статті 17 приєднується до суті скарги заявника за відповідним матеріальним положенням Конвенції («*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland),* 2015, § 115). У таких справах Суд ухвалює рішення про застосування статті 17 у світлі всіх обставин справи, після того як розгляне питання дотримання відповідної матеріальної норми. До цього часу Суд вирішував або не застосовувати статтю 17 після розгляду скарги заявника по суті («*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France)*, 1998, §§ 38 та 58; «*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey)*, 1998, §§ 32 та 60, «*Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998, §§ 29 та 53; *«Сула та інші проти Франції» (Soulas and Others v. France)*, 2008, §§ 23 та 48; «*Фере проти Бельгії» (Féret v. Belgium)*, 2009, §§ 52 та 82; «*Ібрагім Ібрагімов та інші проти Росії» (Ibragim Ibragimov and Others v. Russia)*, 2018, § 63*;* «*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland),* 2015, § 282; *«Стерн Таулатс та Роура Капельєра проти Іспанії» (Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain),* 2018, § 42) або не ухвалювати рішення щодо питання її застосування *(«Атаманчук проти Росії» (Atamanchuk v. Russia*), 2020, § 74; *«Кілін проти Росії» (Kilin v. Russia),* 2021, § 96).

7. Допомога в тлумаченні матеріальних положень Конвенції

86. Суд посилається на статтю 17 як допомогу при тлумаченні матеріальних положень Конвенції (*«З.Б. проти Франції» (Z.B. v. France)*, 2021, § 27; *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, § 101; *«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, §§ 28 та 61; *«Жаблянов проти Болгарії» (Zhablyanov v. Bulgaria*), 2023, § 122).

87. Стосовно своєї особливої функції стаття 17 часто використовується для підтвердження висновку про необхідність втручання в права заявників. Той факт, що заявник намагається використати право Конвенції з метою, яка суперечить тексту та духу Конвенції, суттєво впливає на оцінювання необхідності оскаржуваного втручання (*«Вільямсон проти Німеччини» (Williamson v. Germany)* (ухв.), 2019, § 26; *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)*, 2019, § 36). Суд також може спиратися на статтю 17 при визначенні меж свободи розсуду, наданої державі-відповідачу, а також питання щодо того, чи заслуговує поведінка чи мова заявника на підвищений рівень захисту матеріальною нормою Конвенції (*«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 61).

88. Під час розгляду питання дотримання матеріальних положень, на які посилалися заявники, Суд оцінює вимоги цих положень у світлі статті 17 *(«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 209; «*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France)*, 1998, § 38).

89. Так відбувається, коли питання про застосування статті 17 приєднується до суті скарги за відповідними матеріальними положеннями Конвенції («*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France)*, 1998, §§ 38 та 58; «*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey)*, 1998, §§ 32 та 60; «*Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998, §§ 29 та 53; *«Сула та інші проти Франції» (Soulas and Others v. France)*, 2008, §§ 23 та 48; «*Фере проти Бельгії» (Féret v. Belgium)*, 2009, §§ 52 та 82; «*Ібрагім Ібрагімов та інші проти Росії» (Ibragim Ibragimov and Others v. Russia)*, 2018, § 63; *«Стерн Таулатс та Роура Капельєра проти Іспанії» (Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain),* 2018, § 23; «*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland), 2015,* § 116).

90. Суд також може звертатися до статті 17 на етапі розгляду справи по суті навіть після того, як визнає, що ця норма не повинна бути застосована до конкретної справи (*«З.Б. проти Франції» (Z.B. v. France)*, 2021, § 27; *«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, §§ 28 і 61; *«Жаблянов проти Болгарії» (Zhablyanov v. Bulgaria*), 2023, § 122).

91. Проте конвенційні органи також посилалися на статтю 17 навіть без ухвалення рішення щодо питання необхідності її застосовування за обставин цієї справи *(«Зданока проти Латвії»* (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], 2006, § 99; *«Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, § *96; «Віцш проти Німеччини» (Witzsch v. Germany)* (ухв.), 1999; «*Фабер проти Угорщини» (Fáber v. Hungary*), 2012, § 58; *«Шові та інші проти Франції» (Chauvy and Others v. France), 2004,* § *69;* «*Шиманек проти Австрії» (Schimanek v. Austria*) (ухв.), 2000; *«Молнар проти Румунії» (Molnar v. Romania)* (ухв.), 2012, § 23; *«Атаманчук проти Росії»* (*Atamanchuk v. Russia*), 2020; *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)*, 2019; *«Тагієв і Хусейнов проти Азербайджану» (Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan),* 2019; див. також рішення Комісії: *«Д.І. проти Німеччини» (D.I. v. Germany),* 1996; *«Нахтман проти Австрії» (Nachtmann v. Austria)*, 1998; *«Ребхандл проти Австрії» (Rebhandl v. Austria)*, 1996; *«Національно-демократична партія Німеччини районної асоціації Мюнхен-Верхня Баварія проти Німеччини»* (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München-Oberbayern v. Germany*), 1995; *«Гонсік проти Австрії» (Honsik v. Austria)*, 1995; *«Валенді проти Німеччини» (Walendy v. Germany),* 1995; *«Ф.П. проти Німеччини» (F.P. v. Germany),* 1993; *«Ремер проти Німеччини» (Remer v. Germany),* 1995; *«Кюнен проти Німеччини» (Kühnen v. Germany)*, 1988; «*Мара проти Франції» (Marais v. France)*, 1996; *«Персел та інші проти Ірландії» (Purcell and Others v. Ireland),* 1991; *«Каратас і Сарі проти Франції» (Karatas and Sari v. France),* 1998; *«Х., В., П. та К. проти Австрії» (H, W., P. and K. v. Austria),* 1989).

92. У деяких справах Суд навіть посилався на статтю 17 по суті, не зазначаючи її відкрито (*Джерсілд проти Данії (Jersild v. Denmark),* 1994, § 35; «*Р.Л. проти Швейцарі» (R.L. v. Switzerland)* (ухв.), 2003). Суд імпліцитно черпав натхнення зі статті 17 під час виявлення того, що дії, спрямовані на знищення демократії, підбурювали до насильства або були спрямовані на поширення, підбурювання чи обґрунтування ненависті на основі нетерпимості, не користуються захистом, наданим відповідними матеріальними положеннями Конвенції, такими як статті 10 і 11 *(«Делфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia)* [ВП], 2015, § 140*; «Е.С. проти Австрії» (*E.S. v. Austria*),* 2018, § 43; *«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia),* 2018, §§ 120-122; *«Каптан проти Швейцарії» (Kaptan v. Switzerland*) (ухв.), 2001; *«Еррі Батасуна та Батасуна проти Іспанії» (Herri Batasuna and Batasuna v. Spain),* 2009, § 87; *«Гюндюз проти Туреччини» (Gündüz v. Turkey)* (ухв.), 2003*; «Кудревічюс та інші проти Литви» (Kudrevičius and Others v. Lithuania)* [ВП], 2015, § 92*; «Язар та інші проти Туреччини» (Yazar and Others v. Turkey),* 2002*;* див. також Посібники за статтею 11 та статтею 10 Конвенції).

93. Суд також може спиратися на статтю 17, розглядаючи питання про те, чи виконали національні органи свій позитивний обов'язок за статтею 8, окремо або в поєднанні з статтею 14, щодо надання відшкодування окремим членам соціальної групи внаслідок публічних заяв, які, як стверджувалося, негативно стереотипували цю групу. Стаття 17 вступає в гру, коли Суд розглядає такі питання: по-перше, чи оцінювали органи влади зміст оскаржуваних заяв належним чином, зокрема їх здатність стигматизувати постраждалу групу та викликати ненависть і упередження проти її членів; по-друге, чи було встановлено належний баланс між правом постраждалої сторони на повагу до її «особистого життя» та правом автора заяви на свободу вираження поглядів *(«Будінова та Чапразов проти Болгарії» (Budinova and Chaprazov v. Bulgaria)*, 2021, §§ 93-94; *«Бехар та Гутман проти Болгарії» (Behar and Gutman v. Bulgaria)*, 2021, §§ 104-105; див. також *«Непомнящий та інші проти Росії» (Nepomnyashchiy and Others v. Russia),* 2023, § 74 і 84-85).

94. Стаття 17 також використовується Судом як допомога при тлумаченні понять або обсягу прав, які містяться в інших положеннях Конвенції або Протоколах до неї:

- Пункт 1 статті 5 *(«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom),* 1978, § 194);

- Пункт 1 статті 6 *(«Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom), 1975, § 38; *«Кемпбелл та Фелл проти Сполученого Королівства» (Campbell and Fell v. the United Kingdom)*, 1982, § 90);

- Стаття 2 Першого протоколу *(«Кемпбелл і Косенс проти Сполученого Королівства» (*Campbell and Cosans v. the United Kingdom*)*, 1984, § 36).

III. Приклади з судової практики

A. Пропаганда та виправдовування тероризму і воєнних злочинів

1. Стаття 17 застосовується

95. У справі «*Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), 2018, компанія-заявниця, яка керувала телевізійним каналом, була визнана винною у сприянні терористичній організації РПК (Робітничої партії Курдистану) через свої програми. Їй був призначений штраф і вона була позбавлена ліцензії на мовлення. На думку Суду, скарга компанії-заявниці не передбачала захисту за статтею 10 на підставі статті 17, з урахуванням впливу і характеру оскаржених програм, які були розповсюджені серед широкої аудиторії та містили підбурювання до насильства і підтримку терористичної діяльності, що безпосередньо стосувалося питання запобігання тероризму — питання, яке є пріоритетним у сучасному європейському суспільстві. Зокрема, одностороннє висвітлення подій з повторюваним підбурюванням до участі в боях та приєднанні до партизанської групи, а також зображення загиблих партизан як героїв становило пропаганду терористичної

організації РПК і не могло вважатися лише вираженням співчуття. Крім того, на той час компанія-заявниця значною мірою фінансувалася РПК (§§ 46-47). Заява була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції. (Щодо попередніх справ стосовно вираження підтримки РПК дивіться нижче «Підбурювання до насильства»: *«Зана проти Туреччини» (Zana v. Turkey),* 1997, §§ 52-62; «*Шюрек проти Туреччини (№ 1)» (Sürek v. Turkey (no. 1))* [ВП], 1999, §§ 58- 65.)

2. Стаття 17 не застосовується

96. У справі *«Лерой проти Франції» (Leroy v. France*), 2008, заявник, карикатурист, був засуджений за співучасть у виправдуванні тероризму у зв'язку з публікацією малюнка, який зображував напад на вежі-близнюків Всесвітнього торгового центру з написом: «Ми всі мріяли це ... Хамас зробив це ". На думку Суду, заявник, через свій вибір мови, продемонстрував схвалення насильства і солідарності з винними в нападах і таким чином підірвав гідність жертв (§§ 42-43). Проте Суд відмовився застосовувати статтю 17 на наступних підставах. По-перше, основне послання, яке заявник намагався передати - підтримка і прославлення насильницького знищення американського імперіалізму - не було запереченням фундаментальних прав і його неможливо було прирівняти до расистських, антисемітських або ісламофобських зауважень, які безпосередньо протистояли цінностям, що лежать в основі Конвенції. По-друге, зображення та супровідний напис не обґрунтовували терористичні акти настільки однозначно, щоб втрачати захист статті 10 (§ 27). Суд в кінцевому підсумку не виявив жодного порушення цього положення з урахуванням термінів публікації (лише за два дні після нападу), її вплив на політично чутливий регіон і необхідність органів влади бути пильними до ризику посилення насильства (§ 45).

97. У справі *«З.Б. проти Франції» (Z.B. v. France),* 2021, заявника було засуджено за пропаганду злочинів умисного вбивства через слогани з терористичними коннотаціями, «Я — бомба» та «Джихад, народжений 11 вересня», що були зображені на футболці, яку він подарував своєму трирічному племіннику, посилаючись на ім'я та дату народження дитини. Заявник посилався на полісемантичну природу слова «бомба», яке в розмовній французькій мові може означати фізичні характеристики привабливої людини. У відповіді на твердження заявника про гумористичний намір національний суд дійшов висновку, що ім'я та дата народження дитини і слово «бомба» використовувались «як привід для пропаганди умисного вбивства, недвозначно і через навмисну асоціацію термінів, що відносяться до масового насильства»; тому оскаржувані слогани відображали свідомий намір заявника. Для Суду, незважаючи на кваліфікацію національних судів, самі слогани не були достатніми для того, щоб безпосередньо показати, що заявник намагався за допомогою цього знищити будь-які права і свободи, гарантовані Конвенцією, і тому становили зловживання правами для цілей статті 17 Конвенції. Суд відрізнив цю справу від інших випадків, де демонстрація заборонених цілей була систематичною та повторюваною. Суд також наголосив, що «злочин проти пам'яті жертв від атак 11 вересня» не виключає розгляду оскаржуваних заяв з огляду на право на свободу вираження поглядів (§§ 26-27). Водночас Суд не знайшов порушення статті 10, підтримавши оцінку вини заявника національними судами. Заявник не мав зв'язків з терористичними групами і не сповідував терористичну ідеологію. Хоча Суд не міг припускати точну природу його намірів, заявник не заперечував, що спеціально попросив свого племінника носити зазначену футболку в дитячому садочку чи що він мав намір поділитися зображеним на футболці повідомленням. Однак він не міг не усвідомлювати особливу коннотацію цих слоганів у приміщенні дитячого садка незабаром після атак, які забрали життя дітей в іншій французькій школі, і в контексті доведеної терористичної загрози (§§ 62-63).

98. Справа «*Орбан та інші проти Франції» (Orban and Others v. France)*, 2009, стосувалася публікації книги колишнього офіцера спеціальних служб, який був безпосередньо залучений до практик катування і позасудових страт під час виконання ним своїх обов'язків на війні в Алжирі в 1955-1957 роках. Видавці та автор були визнані винними у публічному захисті воєнних злочинів або сприянні та підбурюванні до таких злочинів. Суд відмовився застосовувати статтю 17, не маючи можливості визнати, що ця книга однозначно намагалася виправдати воєнні злочини, такі як катування або позасудові страти. Той факт, що автор не прийняв критичної позиції стосовно тих жахливих практик і те, що замість того, щоб висловлювати жаль, стверджував, що він діяв відповідно до місії, дорученої йому органами влади Франції, складав невід'ємну частину показань очевидців. З

урахуванням особливої важливості громадського обговорення, проміжку часу після війни та суворості покарання заявників, Суд виявив порушення статті 10 (§§ 35-36 та 49-54).

3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

99. У справі *«Еррі Батасуна та Батасуна проти Іспанії» (Herri Batasuna and Batasuna v. Spain),* 2009, партії-заявники були визнані незаконними; вони були розпущені за надання політичної підтримки терористичній організації ЕТА і здійсненні діяльності відповідно до її стратегії. Непрямо посилаючись на статтю 17 Суд не міг вважати, що оскаржена поведінка охоплювалася охороною Конвенції, оскільки використані методи не були ані законними, ані сумісними з фундаментальними демократичними принципами (§ 87). З огляду на ситуацію, яка існувала в Іспанії протягом багатьох років у зв'язку з терористичними актами, і оскільки політичні плани партій-заявників викликали значну загрозу для демократії Іспанії, накладена на них санкція була пропорційною переслідуваній законній меті і отже відповідала статті 11 (§§ 89 та 93).

100. У справі *«Персел та інші проти Ірландії» (Purcell and Others v. Ireland),* рішення Комісії, 1991, заявникам, журналістам і продюсерам радіо- або телевізійних програм, було заборонено транслювати інтерв'ю або звіти про інтерв'ю з представниками Ірландської республіканської армії (IPA), незаконної терористичної організації та інших пов'язаних з нею організацій. Метою цього обмеження було запобігання передачі останнім шифрованих повідомлень та сприяння їх незаконній діяльності та насильству. Посилаючись на статтю 17 Комісія вважала оскаржене обмеження обґрунтованим відповідно до пункту 2 статті 10 й оголосила заяву неприйнятною.

101. У справі *«Каратас і Сарі проти Франції»* (*Karatas and Sari v. France*), рішення Комісії, 1998, заявник був засуджений за обвинуваченням у тероризмі у Франції. Посилаючись на статтю 17 Комісія відхилила його скарги за статтями 9, 10 та 11 як явно необґрунтовані, оскільки як залучений у міжнародний тероризм, який суперечить фундаментальним цінностям Конвенції, а саме справедливості та миру, заявник намагався відхилити ці положення від їх реальної мети.

4. Не потребує посилання на статтю 17

102. Справа *«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia),* 2018, стосувалася тюремного ув'язнення і трирічної заборони заявникові займатися журналістською діяльністю за сприяння в екстремізмі у контексті чеченського конфлікту. На думку Суду, деякі оскаржувані заяви, опубліковані незабаром після терористичних нападів, прославляли тероризм, вихваляли воєначальників як «героїв» і закликали до кровопролиття і насильницького повалення політичного режиму і конституційного порядку Росії. Крім того, зображуючи федеральні збройні сили і сили безпеки як абсолютне, жорстоке і нелюдське зло, тексти, про які йде мова, викликали глибоку й ірраціональну ненависть до них і, з належним урахуванням чутливого контексту антитерористичної операції, підпорядковували їх можливому ризику фізичного насильства (§§ 99-101). Суд не посилався на статтю 17 у цьому контексті та в кінцевому підсумку виявив порушення статті 10 з урахуванням суворості покарання та незначний потенційний вплив відповідних заяв, надрукованих у самостійно опублікованому інформаційному бюлетені, який заявник розповсюджував особисто або через своїх знайомих на публічних заходах (§§ 129-131).

B. Підбурювання до насильства

1. Стаття 17 застосовується

103. У наступних справах на підставі статті 17 Суд відхилив скарги заявників за статтями 9, 10, 11, 13 або 14 Конвенції як несумісні *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Скарга за статтею 1 Першого протоколу щодо конфіскації активів асоціації-заявника була відхилена як явно необґрунтована на тих самих підставах.

104. Справа *«Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини» (Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany)* (ухв.), 2012, стосувалася заборони діяльності ісламістської асоціації за захист застосування насильства з метою знищення Держави Ізраїль, вигнання або вбивства її мешканців і повалення урядів

ісламських держав. На думку Суду, асоціація-заявник застосовувала права Конвенції для цілей, які явно суперечили цінностям Конвенції, зокрема, зобов'язання щодо мирного врегулювання міжнародних конфліктів і святості людського життя.

105. Суд підтвердив ці висновки у справі *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia),* 2013, щодо засудження заявників за поширення ідеології Хізб ут-Тахрір, забороненої як терористична організація в Росії, і вербування нових членів. Оскільки Хізб ут-Тахрір прославляла війну і прагнула запровадити ісламське панування і режим, засновані на шаріаті, у всьому світі, розповсюдження її політичних ідей заявниками явно підпадало під сферу застосування статті 17 (§§ 107-114; див. також *«Васільєв та інші проти Росії» (Vasilyev and Others v. Russia)* [Комітет], 2020).

106. У справі *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017, щодо заявника був ухвалений вирок з призначенням йому штрафу та застосуванням тюремного ув'язнення за публікацію серії відео на платформі YouTube, в яких він закликав глядачів перемогти немусульман, провчити їх і боротися з ними. На думку Суду, такий загальний, бурхливий і помітно ненависний напад був несумісний з цінностями толерантності, соціального миру та відсутності дискримінації. Крім того, висловлювання заявника, які пропагували джихад і захищали шаріат, закликаючи до насильства для їх встановлення, було можливо вважати «мовою ненависті» (§§ 33-36).

107. У справі *«Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, заявнику було призначено тюремне ув'язнення за поширення пропагандистських матеріалів, що закликали до збройного повстання з метою приведення комуністичних революціонерів до влади. На думку Суду, ці повідомлення становили загрозу громадському порядку та демократії. Тому заявнику було відмовлено в захисті за Конвенцією щодо цієї діяльності.

108. У справі «Леніс проти Греції» (*Lenis v. Greece*) (ухв.), 2023, Суд встановив, що заявник, високопосадовець Грецької православної церкви, не міг посилатися на статтю 10 через статтю 17, оскільки оскаржував своє засудження за дегуманізуючі гомофобні заяви у поєднанні з підбурюванням до насильства.

2. Стаття 17 не застосовується

109. У справі *«Стерн Таулатс та Роура Капельєра проти Іспанії» (Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain),* 2018, заявники були засуджені за підпал великої фотокартки королівського подружжя, перевернутої догори ногами. У разі несплати штрафу вони мали відбувати призначене їм вироком тюремне ув'язнення. Суд відмовився застосувати статтю 17. З огляду на підґрунтя антимонархічної і сепаратистської демонстрації дію заявників необхідно тлумачити як символічне вираження радикального незадоволення або протесту, політичної критики, а не мови ненависті. Крім того, неможливо встановити підбурювання до насильства на основі характерних рис, контексту або наслідків дії, яка не викликала насильства або громадських заворушень. Кримінальне покарання, застосоване до заявників, складало непропорційне втручання в їх свободу вираження поглядів, тому Суд дійшов висновку про порушення статті 10 (§§ 38-42).

110. У справі *«Бінголь проти Туреччини»* (*Bingöl v. Turkey*), 2010, заявник-політик був засуджений до тюремного ув'язнення за критику турецької влади щодо курдського питання. На думку Суду, характер образливих зауважень не закликав до застосування статті 17 (§ 32). Незважаючи на те, що певні тексти мали ворожу коннотацію, вони не пропагували застосування насильства або намагалися викликати глибоку чи ірраціональну ненависть до осіб, які були представлені відповідальними за ситуацію, про яку йде мова. Навіть з урахуванням труднощів, пов'язаних з боротьбою з тероризмом, заявник отримав непропорційно суворе покарання, що порушувало статтю 10 (§ 39).

111. У справі *«Екрем Кан та інші проти Туреччини» (Ekrem Can and Others v. Turkey)*, 2022, заявники були засуджені до позбавлення волі за участь у мирному протесті в суді, спрямованому на

привернення уваги до курдської проблеми. Суд відхилив попереднє заперечення Уряду відповідно до статті 17. По-перше, хоча деякі зі слоганів, що виголошували заявники, закликали до звільнення лідера РПК, терористичної організації, вони не становили підбурювання до насильства. По-друге, оскаржуваний протест негативно вплинув на порядок надання важливої публічної послуги (судової) та порушив громадський порядок на годину, що могло викликати страх і дискомфорт у тих, хто перебував поблизу. Однак заявники не мали зброї або інших небезпечних матеріалів і запевняли, що не збираються завдавати шкоди. Тому за відсутності будь-якого насильницького наміру чи насильницької поведінки з боку заявників і незважаючи на спричинене порушення, їхні дії не були такими, що виправдовували б висновок про те, що вони використовували Конвенцію для участі в діяльності або актах, спрямованих на знищення будь-яких прав і свобод, визначених у ній. Насамкінець, Суд встановив порушення статті 11, оскільки їхні тривалі тюремні вироки були непропорційними до легітимних цілей (§§ 73-74 і 83-85).

112. У справі *(«Юксекдаг Сеноглу та інші проти Туреччини» (Yuksekdag Senoglu and Others v. Türkiye),* 2022, одна з заявниць, депутатка опозиції, була позбавлена парламентської недоторканності та до неї був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою через її політичні виступи, що стосувались курдської проблеми, і звинувачення у пропаганді на користь РПК. Уряд посилався на статтю 17, зокрема, у зв'язку з такою заявою, адресованою охоронцям: «Ви всі зникнете. Ми дуже добре знаємо, як повертати калашники, якими ви на нас націлені». Однак Суд відхилив заперечення, спираючись на безпосередній контекст оскаржуваної заяви: емоційну реакцію заявниці на агресивне поводження, яке вона зазнала з боку охоронців (§ 487).

3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

113. Справа *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, стосувалася адміністративного розпуску трьох екстремістських правих організацій після загибелі молодого чоловіка, члена антифашистського руху, внаслідок сутички з скінхедами. Одна з організацій, члени якої були причетні до інциденту, була розпущена на тій підставі, що вона становила приватну міліцію. Не було достатньо доказів для встановлення підбурювання до «дискримінації, ненависті чи насильства». Тому Суд не вважав за необхідне ухвалювати рішення щодо застосування статті 17: правова характеристика фактів національними судами не виявила на перший погляд будь-якої поведінки, спрямованої на знищення прав і свобод, закріплених у Конвенції. Водночас Суд вважав, що органи влади мали підстави побоюватися, що організація такого типу, організовуючи мітинги у формі та паради в стилі військових маршей, а також набираючи членів на основі їх здатності використовувати фізичну силу в разі «сутичок», може сприяти створенню клімату насильства та залякування. Крім того, президент організації виступав за політичне насильство, тому її розпуск був необхідним для запобігання порушенню громадського порядку і забезпечення ефективного виконання статті 11 Конвенції.

114. У справі *«Кілін проти Росії» (Kilin v. Russia),* 2021, заявника було засуджено за публічні заклики до насильства щодо не російських етнічних груп через відео та аудіофайли, якими він поділився через свій обліковий запис через соціальну мережу. Відеофайл був уривком з відомого «мокументального» фільму (висміювальні техніки пропаганди з расистським підтекстом). Однак цей уривок можна було розуміти як заклик до міжетнічної ворожнечі, оскільки він був представлений окремо від загального контексту фільму та без будь-яких коментарів. Те саме стосувалося й аудіофайлу. Національні суди встановили кримінальний намір заявника за відсутності будь-яких викривальних свідчень про його ставлення щодо оскаржуваного матеріалу. Судді спиралися на те, що завантаження відео було супроводжене завантаженням аудіофайлу з подібним змістом; свідчення свідків та записана телефонна розмова між заявником та іншою особою, в якій виявлялися його інтереси до націоналістичних ідей. Суд був переконаний у правильності цієї оцінки і не знайшов порушення статті 10 Конвенції. Суд спирався на свою практику за статтею 17, зрештою вирішивши не ухвалювати рішення щодо її застосування (§§ 49, 90, 95-96).

115. У рішенні по справі *«Гюндюз проти Туреччини» (Gündüz v. Turkey)* (ухв.), 2003, заявник, лідер радикальної ісламістської секти, був засуджений за публічне підбурювання до вчинення злочину через надане у пресі інтерв'ю. Критикуючи “поміркованих ісламських інтелектуалів” як людей, які

“не мали сили”, “як порожні статуї”, заявник додав: “Все, що зараз потрібно - це один сміливий чоловік серед мусульман, який встромить кинджал у їх м'який низ живота і двічі проведе по них багнетом для того, щоб продемонструвати наскільки вони порожні”. Хоча такі коментарі можливо було б розцінювати як метафору, їх також було можливо вважати мовою ненависті або прославлянням чи підбурюванням до насильства. Зокрема, одна із зацікавлених осіб, добре відомий письменник, був ідентифікований по імені і тому безперечно підлягав значному ризику фізичного насильства. Посилаючись імпліцитно на статтю 17, Суд не вважав суворе покарання, призначене у цій справі, непропорційним з урахуванням того, що поведінка заявника була несумісною з поняттям толерантності та фундаментальних цінностей справедливості і миру та заперечувала основні принципи плюралістичної демократії. Його скарга відповідно до статті 10 була відхилена як явно необґрунтована.

116. У справі *«Каптан проти Швейцарії»* (*Kaptan v. Switzerland*) (ухв.), 2001, національні органи влади конфіскували та знищили вісімдесят вісім кілограмів пропагандистського матеріалу Робітничої партії Курдистану (РПК), адресованого заявникові. Матеріали, безумовно призначені для продажу або розповсюдження, були спрямовані на радикалізацію курдських емігрантів і загалом для залучення якомога більшої кількості осіб для збройної боротьби з органами влади Туреччини. Суд посилався на матеріальний аспект статті 17, зазначивши, що такий характер мови не охоплюється статтею 10. Його скарга відповідно до цього положення була відхилена як явно необґрунтована.

117. У справі *«Ете проти Туреччини»* (*Ete v. Türkiye*), 2022, заявника було засуджено за пропаганду на користь терористичної організації (Робітничої партії Курдистану) через те, що він розрізав і роздавав шматочки торту на демонстрації, присвяченій дню народження лідера РПК. Беручи до уваги аргументи уряду щодо статті 17, Суд зазначив, що вчинки заявника, розглянуті в цілому, не можна було трактувати як заклики до насильства, озброєного опору чи повстання або як мову ненависті. Суд встановив порушення статті 10 (§§ 22 та 29).

118. У справі *«Аширов та Міжнародний меморіал проти Росії»* (*Ashirov and International Memorial v. Russia*), 2023, перший заявник, імам і голова мусульманської організації, підготував спеціалізований звіт у контексті кримінального провадження проти членів Хізб ут-Тахрір. Він зазначив, *inter alia,* що література Хізб ут-Тахрір не містить екстремістських поглядів або закликів до насильства, ненависті чи нетерпимості. Другий заявник, неурядова організація, опублікувала цей звіт на своєму вебсайті. Звіт було видалено після того, як обидва заявники отримали попередження від прокурора. На думку Суду, хоча поширення ідеології Хізб ут-Тахрір явно підпадає під дію статті 17 (див. розділ "Підбурювання до насильства", підрозділ 1 "Застосування статті 17"), сам звіт не можна було вважати засобом поширення цієї ідеології. Крім того, хоча звіт критикував національні рішення щодо Хізб ут-Тахрір, це не можна було трактувати як прославляння або популяризацію його ідеології чи виправдання засобів, які він використовує: насправді, звіт не схвалював діяльність Хізб ут-Тахрір. Він також не містив закликів та не виправдовував вчинення насильства, тероризму, ненависті чи нетерпимості. Тому звіт не можна було вважати «мовою ненависті» (порівняйте з рішенням «*Гюндуз проти Туреччини*» (*Gündüz v. Turkey*), 2003, див. нижче розділ "Шаріат"). Суд дійшов висновку, що попередження порушували статтю 10 (§§ 11-12).

4. Не потребує посилання на статтю 17

119. У попередніх справах, визнаючи, що РПК є терористичною організацією, Суд розглянув заяви стосовно неї лише відповідно до статті 10 без чіткого або непрямого посилання на статтю 17.

120. У справі *«Зана проти Туреччини»* (*Zana v. Turkey*), 1997, Суд не виявив порушення статті 10 щодо накладення штрафу на заявника за те, що він висловив свою підтримку "національно-визвольному руху РПК", водночас зазначивши, що він не був "за масові вбивстві", а також те, що "кожен може робити помилки, а РПК помилково вбиває жінок і дітей». Такі суперечливі і неоднозначні заяви, зроблені колишнім мером найважливішого міста на південному сході Туреччини, й опубліковані у великій газеті на момент нападів РПК у цьому регіоні, було необхідно розглядати як такі, що можуть загострити і вже так «вибухову» ситуацію (§§ 58-60).

121. У справі «*Шюрек проти Туреччини (№ 1)» (Sürek v. Turkey (no. 1))* [ВП], 1999, заявник був засуджений за публікацію у своєму огляді листів читачів, які рішуче засуджували військові дії органів влади на південному сході Туреччини. На думку Суду, оскаржувані листи, в яких закликали до кривавої помсти, повинні розглядатися як такі, що були здатними розпалювати подальше насильство шляхом запровадження глибокої та ірраціональної ненависті до тих, хто був зображений як відповідальний за ймовірні звірства, особливо до осіб, які були ідентифіковані по імені. Суд не виявив порушення статті 10 (§§ 62-65).

C. Стверджувана загроза територіальній цілісності та конституційному порядку

1. Стаття 17 застосовується

122. У справі «*Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, заявник був засуджений до одного року ув'язнення за поширення матеріалів, що закликали до насильницького захоплення державної влади комуністичними революціонерами. Зокрема, ці матеріали відкрито закликали до збройного громадянського конфлікту в країні, спрямованого на встановлення домінування пролетаріату над іншими соціальними класами. Деякі статті також закликали до поступового поділу території України. На думку Суду, ці послання становили загрозу для громадського порядку та демократії і суперечили основним ідеалам і цінностям, що лежать в основі Конвенції та демократичного суспільства, включаючи справедливість, вільні вибори та мир. У силу статті 17, скарга заявника за статтею 10 була відхилена як така, що не сумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

2. Стаття 17 не застосовується

123. У наступних трьох справах *(«Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey)*, 1998*; «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998; «*Партія свободи та демократії (ÖZDEP) проти Туреччини» (Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey)* [ВП], 1999), партії-заявники були розпущені, переважно на підставі того, що розрізняючи курдські і турецькі народи вони сприяли сепаратизму. Їх лідерам було заборонено займати подібні посади в будь-якій політичній партії. На думку Конституційного Суду, цілі партій-заявників були подібні цілям терористичних організацій, оскільки вони виступали за створення курдсько-турецької федерації і підтримували право курдського народу вести «війну за незалежність».

124. На думку Суду, не було жодної потреби застосовувати статтю 17 («*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey)*, 1998, § 60; «*Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998, § 53; «*Партія свободи та демократії (ÖZDEP) проти Туреччини» (Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey)* [ВП], 1999, § 47). Об'єднання, в тому числі політичні партії, не виключалися з-під захисту Конвенції лише тому, що їх діяльність визнавалась національними органами як підрив конституційних структур держави («*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey)*, 1998, § 27)*; «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998, § 29). Сутність демократії полягала в тому, щоб дозволити запропонувати й обговорити різноманітні політичні проекти, навіть ті, що ставили під сумнів те, як держава в той час була організована, за умови, що вони не будуть намагатися завдати шкоди самій демократії («*Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998, §§ 46-47; «*Партія свободи та демократії (ÖZDEP) проти Туреччини» (Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey)* [ВП], 1999, §§ 40-41).

125. Хоча партії-заявники пропонували особам курдського походження разом висувати певні політичні претензії, не було жодного заклику до застосування насильства, повстання або заперечення демократичних принципів в інший спосіб («*Соціалістична партія та інші проти Туреччини» (Socialist Party and Others v. Turkey)*, 1998, §§ 46-47; «*Партія свободи та демократії*

(ÖZDEP) проти Туреччини» *(Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey)* [ВП], 1999, §§ 40-41). Крім того, не було продемонстровано, що партії-заявники підбурювали до сепаратизму або те, як вони могли бути відповідальними за проблеми, викликані тероризмом в Туреччині. Як підсумок, такий радикальний захід як розпуск партії був непропорційним переслідуваній законній меті, і таким чином порушив статтю 11.

126. У справі *«Сідіропулос та інші проти Греції» (Sidiropoulos and Others v. Greece),* 1998 заявникам було відмовлено в реєстрації їх об'єднання під назвою «Дім македонської цивілізації». Суд не вважав, що стаття 17 могла застосовуватися (§§ 28-29). Цілі об'єднання, які були спрямовані виключно на збереження та розвиток традицій і народної культури регіону Флоріна, були цілком законними. Незважаючи на те, що заявники закликали до повного дотримання прав македонської меншини, не було встановлено, що вони мали сепаратистські наміри або виступали за застосування насильства або недемократичних засобів (§ 43). Відмова в реєстрації об'єднання, яка обгрунтовувалась звичайною підозрою щодо справжніх намірів останнього, порушила статтю 11 (§§ 45-47).

127. У справі «*Ассоціація громадян "Радко" та Паунковський проти Колишньої югославської республіки Македонія» (Association of Citizens "Radko" and Paunkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia),* 2009, асоціація-заявниця була розпущена незабаром після створення на підставі того, що її справжніми завданнями було відродження ідеології Івана Михайлова-Радко, згідно з якою македонська етнічність ніколи не існувала на цій території, що належала болгарам з Македонії. Суд не вважав необхідним застосовувати статтю 17, оскільки не існувало жодних доказів, які б демонстрували, що асоціація пропагувала ворожнечу або обрала політику, яка складала справжню і безпосередню загрозу громадському порядку, македонському суспільству або державі. Незважаючи на те, що уряд стверджував, що Іван Михайлов-Радко (лідер Македонського визвольного руху з 1925 до 1990 року) і його послідовники використовували терористичні методи, Конституційний Суд не охарактеризував асоціацію-заявницю як "терориста" та не дійшов висновку, що вона або її члени використовували б незаконні або антидемократичні засоби для досягнення своїх цілей. Він також не пояснив, чому він вважав, що заперечення македонської етнічної приналежності було еквівалентним насильству або насильницькому знищенню конституційного порядку (§§ 72-77). Суд встановив, що розпуск асоціації порушив статтю 11.

128. У справі «*Мухін проти Росії»* (*Mukhin v. Russia*), 2021, редактора газети було засуджено за підбурювання до діяльності, спрямованої на насильницьку зміну основ конституційного ладу та підрив національної безпеки, відповідно до антитерористичного законодавства. Кримінальне правопорушення, яке йому інкримінувалося, полягало, головним чином, у публікації тексту третьою особою, яка закликала до «знищення» чинного політичного режиму. Аргумент уряду щодо застосування статті 17 було відхилено, оскільки не було одразу зрозуміло, що редакційний вибір заявника мав на меті відхилити статтю 10 від її справжньої мети. Національні суди не змогли з'ясувати його мотивацію щодо розповсюдження оскаржуваного тексту та його ставлення до змісту тексту (§§ 84, 134-136). Суд не був задоволений наданими підставами для засудження заявника і визнав порушення статті 10 Конвенції.

129. У справі «*Мухін проти Росії»* (*Mukhin v. Russia*), 2021, Суд також відмовився застосовувати статтю 17 при розгляді скарги щодо припинення статусу медіа-ресурсу заявника та заборони його розповсюдження. Таке рішення ґрунтувалося на офіційних попередженнях щодо антиекстремізму, виданих через публікацію маніфесту кампанії за організацію референдуму з метою введення персональної відповідальності для певних обраних посадових осіб, включаючи Президента та членів Федеральної ради Російської Федерації. Однак ще до видання попереджень оскаржуваний маніфест публікувався численні рази протягом багатьох років, не викликаючи занепокоєння з приводу національної безпеки чи запобігання безладу або злочинів. Хоча уряд стверджував, що газета використовувалася як рупор організації, що переслідує цілі, які суперечать цінностям Конвенції, з обґрунтування національних судів не випливало жодних відповідних фактів чи правових елементів. Суд зрештою виявив порушення статті 10, наголосивши на недостатньому обсязі оцінки судом такої радикальної міри (§§ 156, 180-185).

3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

130. Справа *«Тесленко та інші проти Росії» (Teslenko and Others v. Russia),* 2022, стосувалася адміністративних покарань та штрафів, накладених на деяких заявників за заклик до виборців утриматися від голосування на майбутніх президентських виборах. Суд спирався на статтю 17 при визнанні порушення статті 10 в цьому контексті. З одного боку, беззаперечно, що встановлення та підтримка основ ефективної та змістовної демократії досягається через активну участь виборців у виборчих процесах, зокрема у процесі голосування. З іншого боку, оскільки не існувало юридичного обов'язку голосувати, заявники не закликали виборців до незаконних дій. Вони також не підбурювали до ненависті, нетерпимості чи дискримінації і не закликали до насильства або інших злочинних дій. Важливо, що також не було доведено, що заявники здійснили надмірний вплив на виборців без жодних доказів примусу чи перешкоджання. На думку Суду, вони не намагалися «спиратися на Конвенцію, щоб здійснити діяльність або вчинити дії, спрямовані на знищення прав і свобод, визначених у ній», у розумінні судової практики стосовно застосування статті 17. Підсумовуючи, не було переконливо доведено, що здійснення заявниками свого права на свободу вираження поглядів було таким, що підривало основи ефективної та змістовної демократії (§§ 134-144).

D. Пропаганда тоталітарних ідеологій

1. Комунізм

a. Стаття 17 застосовується

131. У справі *«Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини» (German Communist Party (KPD) v. Germany),* рішення Комісії, 1957, партія-заявник була розпущена як антиконституційна, а її активи були конфісковані. Комісія зауважила, що, незважаючи на те, що метою партії було захоплення влади виключно за допомогою конституційних засобів, її завданням було створення соціально-комуністичної системи шляхом пролетарської революції та диктатури пролетаріату. Проте оскільки звернення до диктатури було несумісне з Конвенцією, на підставі статті 17 партія-заявник не могла користуватися захистом статей 9, 10 та 11. Її заява була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

132. Справа *«Романов проти України» (Romanov v. Ukraine)* [Комітет], 2020, стосувалася кримінального засудження за поширення комуністичної пропаганди насильницького повалення існуючого політичного режиму. Для Суду відкриті заклики до збройного повстання обґрунтовували безпосереднє застосування статті 17.

b. Стаття 17 не застосовується

133. У справі «*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey)*, 1998, однією з підстав розпуску партії-заявника було те, що в її назві містилося слово "комуністичний", заборонене Законом про регулювання політичних партій. Проте допоки партія-заявниця задовольняла вимоги демократії та за відсутності будь-яких доказів, які б демонстрували, що, зробивши вибір називати себе "комуністичною", вона обрала політику, яка представляла б реальну загрозу для турецького суспільства або турецької держави, її вибір назви не міг обґрунтувати настільки радикальний захід як розпуск. Так, не було необхідним застосовувати статтю 17 і було виявлене порушення статті 11.

134. У справі «*Комуністична партія та Унгуреану проти Румунії» (Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania),* 2005, політичній групі під назвою «Партія комуністів», яка не була членом Румунської комуністичної партії ("РКП"), було відмовлено в реєстрації як політичної партії. Суд не вбачав підстав для застосування статті 17 (§ 59). Установчі акти РКП наголошували на важливості дотримання принципів демократії і не містили жодних закликів до застосування насильства або повстання. Фактично, вони критикували зловживання, вчинені до 1989 року колишньої комуністичної партії, від якої вони дистанціювалися (зокрема за допомогою власної назви) і політику, яка проводилася з 1989 року, як антисоціальну та спрямовану проти робочого класу (§§ 54- 55). Досвід Румунії щодо тоталітарного комунізму не може обґрунтувати необхідність

оскарженого втручання, особливо тому, що комуністичні партії, які дотримувалися марксистської ідеології, існували в низці європейських держав (§ 57). Такий різкий і непропорційний захід як відмова у реєстрації політичної партії порушив статтю 11.

135. У справі «*Вайнай проти Угорщини*» *(Vajnai v. Hungary*), 2008, заявник був засуджений за носіння п'ятикутної червоної зірки на куртці під час санкціонованої демонстрації. На думку Суду, заява не складала зловживання правами для цілей статті 17. По-перше, не було продемонстровано, що заявник висловив презирство до жертв тоталітарного режиму, належав до групи з тоталітарними амбіціями або брав участь у расистській пропаганді (§§ 24-25). По-друге, незважаючи на те, що масові порушення прав людини, які були вчинені під час комунізму, дискредитували його символічну цінність, червона зірка також символізувала міжнародний робітничий рух, який боровся за більш справедливе суспільство, а також деякі правові політичні партії, які діяли у різних державах-членах (§ 52). По-третє, уряд не продемонстрував, що виключно носіння червоної зірки складало небезпечну тоталітарну пропаганду, особливо розглядаючи його в світлі того факту, що заявник зробив це на законно організованій мирній демонстрації як віце-президент зареєстрованої лівої політичної партії, у якого не було жодних відомих намірів брати участь у політичному житті Угорщини в порушення верховенство права. В кінцевому підсумку Суд виявив порушення статті 10 з урахуванням нерозбірливого характеру і дуже широкого обсягу заборони використання тоталітарних символів, особливо у світлі відсутності будь-якої реальної тогочасної небезпеки відновлення комуністичного режиму або заворушень, викликаних публічним показом червоної зірки. Крім того, потенційне поширення тоталітарної ідеології, яке може бути вартим осуду, не може бути єдиною причиною для її обмеження за допомогою кримінальної санкції (§§ 54-58; див. також *«Фратаноло проти Угорщини» (Fratanoló v. Hungary)*, 2011.

136. Справа *«Жаблянов проти Болгарії» (Zhablyanov v. Bulgaria*), 2023, стосувалася звільнення заявника з посади заступника спікера парламенту у відповідь на його заяви, які принижували жертв комуністичного режиму та виправдовували діяльність надзвичайного кримінального «трибуналу», що діяв як частина репресивного режиму в перші роки після Другої світової війни. Хоча стаття 17 не була застосована безпосередньо, вона сприяла Суду в оцінці необхідності втручання. Визначивши, що порушення статті 10 не було, Суд насамперед врахував контекст для утримання від будь-якої підтримки чи виправдання цього режиму, зокрема особливу моральну відповідальність держав, які пережили комуністичні репресії та жорстокості. **c. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні**

137. У справі «*Зданока проти Латвії*» (*Ždanoka v. Latvia*) [ВП], 2006, заявниця була позбавлена права пропонувати свою кандидатуру на виборах до національного парламенту внаслідок законодавчого обмеження для осіб, які брали активну участь у діяльності Комуністичної партії Латвії після того, як вона спробувала насильницьким способом повалити нещодавно створений демократичний режим в 1991 році. Суд не виявив порушення статті 3 Першого протоколу, оскільки оскаржений захід можливо було вважати прийнятним з огляду на контекст, який викликав його застосування. Крім того, він не був застосований до заявниці у свавільний або непропорційний спосіб. У зв'язку з цим Суд посилався на статтю 17 для того, щоб зробити висновок, що стаття 3 Першого протоколу не виключає обмежень, спрямованих на захист цілісності демократичного процесу шляхом перешкоджання участі у роботі законодавчого органу тим особам, які, наприклад, серйозно зловживали державною посадою, або поведінка яких погрожувала підірвати верховенство права або демократичні основи (§§ 110 і 122). Органи влади Латвії мали право у межах своєї свободи розсуду припустити, що заявниця мала думки, несумісні з необхідністю забезпечення цілісності демократичного процесу, оскільки вона не зробила жодних заяв для того, щоб дистанціюватися від Комуністичної партії Латвії під час державного перевороту або в будь-який інший час після цього (§§ 123-124 та 130).

2. Нацистська ідеологія

a. Стаття 17 застосовується

138. У справі *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, Суд розглянув, *inter alia*, розпуск асоціації правого екстремістського напрямку парамілітарного типу, яка висловлювала підтримку особам, що співпрацювали з нацистською Німеччиною, пропагувала ідеологію Вішіського режиму, зокрема його расові закони, й організовувала парамілітарні тренувальні табори з метою ідеологічного виховання молодих бійців. На думку Суду, через загрозу демократичному процесу та підбурювання до расово мотивованої ненависті й дискримінації, включаючи насильство, ця асоціація не могла претендувати на захист за статтею 11 Конвенції. Відповідно до статті 17, її скарга була відхилена як така, що не сумісна з положеннями Конвенції.

b. Стаття 17 не застосовується

139. У справі «*Де Бекер проти Бельгії» (De Becker v. Belgium)*, звіт Комісії, 1960, внаслідок засудження заявника за співпрацю з органами влади Німеччини під час Другої світової війни як редактора газети, заявникові було заборонено, зокрема, займатися своєю професійною діяльністю журналіста і письменника. Незважаючи на те, що минулу поведінку заявника можливо було вважати такою, яка підпадає під сферу застосування статті 17, не існувало жодних доказів того, що у 1960 році, на час розгляду його справи Комісією, він мав намір відновити свою свободу вираження поглядів з метою зловживання нею, наприклад, за допомогою прославляння нацистського режиму. Тому Комісія відмовилася застосовувати статтю 17 і виявила, що оскаржувані обмеження, які були застосовані незмінно на все життя, неможливо було обґрунтувати відповідно до статті 10 (§ 279).

140. У справі «*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France),* 1998, Суд не застосовував статтю 17 під час розгляду публікації, спрямованої на забезпечення повторного судового розгляду та реабілітації маршала Петена, голови Французької держави при режимі Віші в 1940-1944 роках, який був засуджений до смертної кари за співпрацю з нацистською Німеччиною. Обґрунтування пронацистської політики не було предметом розгляду, оскільки заявники чітко стверджували про своє несхвалення нацистських злочинів (§ 53). Це також було однією з підстав для встановлення того, що засудження їх у кримінальному порядку порушувало статтю 10. **c. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні**

141. Конвенційні органи розглядали низку справ, які стосувалися спроб відродження націонал-соціалізму, антисемітизму та расизму через публікації, парамілітарні дії з використанням нацистських форм і гасел, демонстрації для святкування дня народження Гітлера або інші публічні заходи, пов'язані з прославленням диктаторів Третього рейху та його армії (дивіться рішення Комісії у справі *«Кюнен проти Німеччини» (Kühnen v. Germany),* 1988; *«X. проти Австрії» (X. v. Austria),* 1963; *«X., B., П. та K. проти Австрії» (H, W., P. and K. v. Austria),* 1989; *«Охенсбергер проти Австрії» (*Ochensberger v. Austria*)* 1994; рішення Суду у справі «*Шиманек проти Австрії» (Schimanek v. Austria*) (ухв.), 2000). Комісія, а згодом і Суд постановили, що націонал-соціалізм був тоталітарною доктриною, несумісною з демократією і правами людини. Вони посилалися на статтю 17 для того, щоб встановити, що засудження заявників у кримінальному порядку було “необхідними в демократичному суспільстві”. Скарги заявників за статтями 9, 10 або 14 були відхилені як явно необґрунтовані.

142. У справі «*Фабер проти Угорщини» (Fáber v. Hungary*), 2012, заявника взяли під варту і йому був призначений штраф за показ так званого смугастого прапора Árpád на знак протесту проти триваючої антирасистської демонстрації. Прапор визнаний законом як один з історичних прапорів Угорщини і водночас часто використовується екстремістськими правими рухами як символ, який нагадує нацистський рух в Угорщині (Схрещені стріли). Хоча заявник і тримав прапор на місці масового знищення євреїв під час режиму Схрещених стріл, такий його звичайний показ, можливо, і міг вважатися образливим, шокуючим або навіть "фашистським", утім не був ні залякуванням, ні здатним до підбурювання до насильства шляхом прищеплення глибокої та ірраціональної ненависті до осіб, яких було можливо ідентифікувати (§ 56). Суд не виключав, що демонстрація контекстуально неоднозначного символу на конкретному місці масових вбивств між за певних обставин виражати ототожнення з винуватцями цих злочинів. Необхідність захищати права від імені

загиблих і права їх родичів на шанобливе ставлення може вимагати втручання у право на свободу вираження поглядів. Подібні міркування застосовуються, якщо інше захищене висловлювання через його час і місце складає прославляння воєнних злочинів, злочинів проти людяності або геноциду. Крім того, якщо заявник висловив презирство до жертв тоталітарного режиму як таких, це могло складати - у випадку застосування статті 17 - зловживання правами Конвенції. Проте посилаючись на судову практику за статтею 17, Суд не виявив такого образливого елементу у цій справі (п. 58). Оскаржуване обмеження не відповідало нагальній потребі суспільства, що є порушенням статті 10.

143. У справі «*Шимуніч проти Хорватії*» *(Šimunić v. Croatia)* (ухв.), 2019, заявник, футболіст, був засуджений за те, що він декілька раз викрикував під час футбольного матчу "За дім". Кожного разу глядачі відповідали: «Готові». У той час як початкове значення оскаржуваного послання було літературним і поетичним, воно також використовувалося як офіційне привітання руху Усташі, яке виникло з фашизму і тоталітарного режиму незалежної держави Хорватія. Суд визнав важливим посилатися на статтю 17 навіть незважаючи на те, що скарга заявника відповідно до статті 10 в будь-якому випадку була явно необґрунтованою (§§ 37-39). Заявникові, як відомому футболісту і зразку для наслідування для багатьох футбольних вболівальників, повинно було бути відомо про можливий негативний вплив провокаційного скандування на поведінку глядачів, і він повинен був утриматися від такої поведінки (§§ 44-48).

d. Не потребує посилання на статтю 17

144. Суд не вважав за необхідне посилатися на статтю 17 у контексті безпричинного використання нацистської символіки як таке, що «привертає увагу».

145. У справі «*Нікс проти Німеччини*» *(Nix v. Germany)* (ухв.), 2018, заявник був засуджений за публікацію в блозі фотокартки Генріха Гіммлера в уніформі СС зі знаком нацистської партії та пов'язки на руці зі свастикою. Оскаржена публікація стосувалася стверджуваного дискримінаційного та расистського ставлення до його доньки з боку служби зайнятості. Незважаючи на те, що заявник не мав наміру поширювати тоталітарну пропаганду, підбурювати до насильства або висловлювати мову ненависті, він не зміг пояснити, як взаємодію служби зайнятості з його дочкою можливо було порівняти з тим, що відбулося під час нацистського режиму. Крім того, він не відхиляв нацистську ідеологію в чіткий і очевидний спосіб, який звільнив би його від кримінальної відповідальності (§§ 51 і 53-54). Розглядаючи заборону використання нацистської символіки у світлі історичного досвіду Німеччини, що було вагомим фактором, Суд відхилив скаргу заявника за статтею 10 як явно необґрунтовану.

3. Шаріат

146. Режим, заснований на мусульманському законі (шаріаті), явно відрізняється від цінностей Конвенції і є несумісним з фундаментальними принципами демократії, оскільки плюралізм у політичній сфері та постійна еволюція громадських свобод не мають місця в такій системі (*«Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, § 123). Багато правових систем, що згадуються в контексті такого режиму, неможливо вважати сумісними з системою Конвенції, оскільки це призвело б до розмежування між особами на основі релігії (*там само*, §§ 119 і 123; *(«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, 2013, §§ 110-111).

a. Стаття 17 застосовується

147. У справі *«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)* Суд розглядав засудження заявників за їх членство в терористичній організації, "Хізб-ут-Тахрір", яка прагнула нав'язати в усьому світі, за необхідності із застосуванням насильства, ісламське правління і режим, засновані на шаріаті. Їх скарги за статтями 9, 10, 11 та 14 були відхилені як несумісні *ratione materiae* з положеннями Конвенції (§§ 107-114; див. також *«Васільєв та інші проти Росії» (Vasilyev and Others v. Russia)* [Комітет], 2020).

b. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

148. У справі *«Партія добробуту та інші проти Туреччини»* *(Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003, Суд встановив, що розпуск найбільшої політичної партії в Туреччині та тимчасове позбавлення деяких політичних прав її лідерів не складали порушення статті 11. Посилаючись на свою практику за статтею 17 Суд наголосив, що, по-перше, політична партія, лідери якої підбурювали до насильства або просували політику, яка не поважала демократію чи була спрямована на знищення демократії та порушення прав і свобод, визнаних у демократії, не могла претендувати на захист Конвенції від покарань, призначених на цих підставах (§ 98). По-друге, Суд схвалював повноваження превентивного втручання з боку держави у випадку достатньо встановленої та безпосередньої небезпеки для демократії (§§ 102-103). Політика Партії добробуту зі створення режиму, заснованого на шаріаті, в рамках великої кількості правових систем, була несумісною з концепцією "демократичного суспільства", а Партія не виключала застосування сили для її реалізації (§ 132). Важливо зазначити, що з огляду на результати виборів Партія добробуту мала реальний потенціал захоплення політичної влади не обмежуючись компромісами, притаманними коаліції, що зробило небезпеку для демократії більш відчутною і більш негайною (§ 108).

c. Не потребує посилання на статтю 17

149. Суд не вважав за необхідне посилатися на статтю 17, якщо заявник проводив агітацію за шаріат не закликаючи до насильства.

150. У рішенні по справі *«Гюндюз проти Туреччини»* *(Gündüz v. Turkey)* (ухв.), 2003, заявник був засуджений до позбавлення волі та йому було присуджено штраф за його заяви, зроблені під час телевізійної передачі, що були класифіковані як «мова ненависті». На думку Суду, якщо розглядати їх в цьому контексті, його коментарі, які описують демократію як «нечестиву», а секуляризм як «лицемірний», неможливо розглядати як заклик до насильства або як мову ненависті на основі релігійної нетерпимості. Звичайний факт захисту шаріату без заклику до насильства для його запровадження неможливо тлумачити як «мову ненависті». Крім того, стосовно потенціалу заявника захопити політичну владу, ситуацію в цій справі неможливо було порівняти з ситуацією, яка розглядалась у справі *«Партія добробуту та інші проти Туреччини»* *(Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey)* [ВП], 2003 (дивіться вище). Так, Суд не вважав за неохідне звертатися до статті 17 і виявив порушення статті 10 з урахуванням дуже особливого контексту, а саме того факту, що метою програми, про яку йде мова, було представлення секти, лідером якої був заявник, та що його екстремістські погляди були виражені під час жвавого плюралістичного обговорення і водночас були врівноважені протилежними поглядами інших учасників програми.

E. Підбурювання до ненависті

151. Суд був особливо чутливим до радикальних заяв, які нападали або зображували в негативному світлі всю етнічну, релігійну або іншу групу *(«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland), 2015,* § 206).

1. Ксенофобія та расова дискримінація

a. Стаття 17 застосовується

152. У справі *«Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів»* *(Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1979, заявникам, лідерам політичної партії, яка була заборонена на підставі необхідності збереження громадського порядку та моральних норм, було заборонено висувати свої кандидатури на муніципальних виборах. Перший заявник також був засуджений за те, що він володів, з метою розповсюдження, листівками, які, як було виявлено, підбурювали до расової дискримінації. Комісія зауважила, що політика, яку пропагували заявники, надихалася загальною метою висилки з території Нідерландів усіх не білих людей з повним ігноруванням їх національності, часу проживання, сімейних зв'язків тощо. Відповідно до статті 17 скарги заявників за статтею 10 Конвенції та статтею 3 Першого протоколу були відхилені як несумісні з положеннями Конвенції.

153. У справі *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, Суд розглянув розпуск трьох екстремістських правих організацій. Щодо двох з них він встановив, що вони зловживали своїм правом на свободу асоціацій у спосіб, який несумісний з цінностями толерантності, соціального миру та недискримінації. Їхні цілі однозначно містили елементи підбурювання до ненависті та расової дискримінації, а їхня діяльність була несумісна з основами демократії. Щодо першої асоціації Суд взяв до уваги такі елементи: ксенофобські заклики до національної революції, спрямованої на позбавлення від «некорінних», «паразитів», які руйнують суверенітет Франції; поширення ідеї, що «політичний юдаїзм» намагається знищити ідентичність Франції; участь осіб, засуджених за свої заперечувальні погляди, в заходах, організованих асоціацією; підтримка осіб, які співпрацювали з нацистською Німеччиною; пропагування ідеології режиму Віші; расове законодавство, яке вони пропонували впровадити, потрапивши до влади; організація парамілітарних навчальних таборів з метою ідеологічного виховання молодих активістів. Щодо другої асоціації, Суд зазначив, що її політична програма містила цілі, що базуються на ненависті та дискримінації мусульманських іммігрантів і геїв, та пропагують антисемітизм. Суд зробив висновок, що рішення про розпуск цих двох асоціацій було ухвалено на підтримку «демократії, здатної захищати себе», на фоні стійкого та загостреного расизму і нетерпимості у Франції та Європі. Виходячи з положення статті 17, їхні скарги за статтею 11 були відхилені як несумісні *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

b. Стаття 17 не застосовується

154. У справі «*Фере проти Бельгії» (Féret v. Belgium)*, 2009, заявник, голова крайньої правої партії, був засуджений у зв’язку з розповсюдженням під час виборчої кампанії листівок, в яких неєвропейські іммігрантські спільноти були представлені кримінально налаштованими і такими, що прагнуть використовувати переваги, які вони отримали від життя в Бельгії і намагаються сміятися над ними. У листівках були написані лозунги, в тому числі: «Чиніть опір ісламізації Бельгії», «Припиніть фальшиву політику інтеграції» і «Відправте неєвропейських безробітних додому». На думку Суду, зміст оскаржених листівок не обґрунтовував застосування статті 17. Проте втручання у свободу вираження поглядів заявника не викликало порушення статті 10. Сприяння вигнанню іноземців було фундаментальним нападом на їх права. Політична мова, яка спонукала до ненависті на основі релігійного, етнічного або культурного упередженого ставлення, була загрозою для соціального миру і політичної стабільності в демократичних державах, особливо в контексті виборів, в якому вплив расистських або ксенофобських коментарів ставав більш шкідливим. Образи, висміювання або наклеп, спрямовані на певні групи населення або підбурювання до дискримінації, як і в цій справі, були достатніми для того, щоб органи влади надали пріоритет боротьбі з мовою ворожнечі.

c. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

155. У справі *«Джерсілд проти Данії» (Jersild v. Denmark),* 1994, заявник, журналіст, зробив документальний фільм, який містив витяги з інтерв'ю з групою молодих осіб, які стверджували, зокрема, що «негри» і «іноземні працівники» були «тваринами» і наркоторговцями. Заявник і молоді особи були засуджені у зв’язку з цим. Незважаючи на те, що ці зауваження не користувалися захистом статті 10, оскаржуваний документальний фільм, якщо його розглядати загалом, об'єктивно не міг здаватися таким, метою якого було пропагування расистських поглядів та ідей. Незважаючи на те, що в ньому чітко не нагадувалось про аморальність, небезпеку та незаконність пропаганди расової ненависті, вступне слово телеведучого та поведінка заявника під час інтерв’ю чітко відокремлювали його від осіб, які надавали інтерв’ю (§§ 33-35). Отже, засудження заявника не було обґрунтоване відповідно до вимог статті 10.

156. У справі *«Р.Л. проти Швейцарії» (R.L. v. Switzerland) (ухв.)*, 2003, Суд імпліцитно посилався на статтю 17 для того, щоб відхилити як явно необґрунтовану скаргу заявника відповідно до статті 10 щодо вилучення двох компакт-дисків та трьох музичних записів, які містили расистську пропаганду. Оскільки ці матеріали були спрямовані проти основних цінностей Конвенції, втручання було «необхідним у демократичному суспільстві».

157. У справі *«Атаманчук проти Росії» (Atamanchuk v. Russia*), 2020, Суд розглянув заяви заявника, який стверджував, що не російські етнічні групи, що проживають в Росії, будуть «різати, ґвалтувати, грабувати та поневолювати, відповідно до своїх варварських уявлень» і «брати участь у знищенні країни». Суд не виявив порушення статті 10 щодо кримінального засудження заявника та дворічної заборони на журналістську та видавничу діяльність, накладену на заявника через ці заяви. Практика статті 17 вплинула на аналіз Суду, хоча врешті-решт він вирішив не ухвалювати рішення щодо застосування цього положення (див. також вище *«Кілін проти Росії» (Kilin v. Russia),* 2021, під заголовком «Підбурювання до насильства»).

2. Ненависть на етнічних підставах

a. Ненависть до ромів

i. Стаття 17 не застосовується

158. У справі *«Вона проти Угорщини» (Vona v. Hungary)*, 2013, асоціація під головуванням заявника була розпущена після серії мітингів і демонстрацій, які проводилися по всій Угорщині, у тому числі в селах з великою кількістю ромського населення. Під час цих подій активісти асоціації марширували у військовоподібному строю, носили військову форму і віддавали честь та виконували команди. Воєнізоване формування нагадувало угорський нацистський рух (Схрещені стріли), основу режиму, відповідального за масове винищення ромів в Угорщині. Суд неохоче застосовував статтю 17 у цій справі стосовно досить серйозного обмеження права заявника на свободу об'єднань. Діяльність асоціації *prima facie* не виявляла жодних намірів виправдовувати або пропагувати тоталітарну ідеологію, так само і заявник не висловив жодного презирства до жертв тоталітарного режиму і не належав до групи з тоталітарними амбіціями (§§ 34-39). Суд в результаті не виявив порушення статті 11. З огляду на історичний досвід Угорщини після приходу влади Схрещених стріл, від органів влади неможливо було вимагати очікувати подальші події до того як втрутитися, коли вони стикалися з масштабним, скоординованим залякуванням, яке, хоча й не супроводжувалося насильством, можна було вважати першими кроками у здійсненні політики расової сегрегації, що була несумісною з фундаментальними цінностями демократії (§§ 66-69).

ii. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

159. У справі *«Молнар проти Румунії» (Molnar v. Romania)* (ухв.), 2012, заявник був засуджений за розповсюдження плакатів, які містили наступні повідомлення: «Не дайте Румунії стати країною ромів» або «Румунії потрібні діти, а не гомосексуалісти». На думку Суду, такі послання, які намагалися викликати ненависть до ромської та гомосексуальної меншини, складали серйозну загрозу громадському порядку і суперечили фундаментальним цінностям, які лежать в основі Конвенції та демократичного суспільства. Такі дії були несумісні з демократією та правами людини і, відповідно до статті 17, не були захищені статтею 10 (§ 23). У будь-якому випадку засудження заявника було «необхідним у демократичному суспільстві» і заява була відхилена як явно необґрунтована.

160. У справі *«Будінова та Чапразов проти Болгарії» (Budinova and Chaprazov v. Bulgaria)*, 2021, заявники — болгари ромської етнічної приналежності — безуспішно намагалися домогтися від суду наказу для відомого політика, зобов’язуючи його публічно вибачитися за низку антиромських заяв і утримуватися від подібних висловлювань у майбутньому. Оскаржувані заяви, систематичні та надзвичайно жорстокі, були розповсюджені серед широкої аудиторії та явно мали на меті зображення ромів у Болгарії як аморальних соціальних паразитів, винних у «циганському терорі та бандитизмі» та «гігантському геноциді болгарської нації». Спираючись, зокрема, на свою практику за статтею 17, Суд дійшов висновку, що національні суди не здійснили належного балансування: вони надавали значну вагу свободі вираження поглядів політика, одночасно занижуючи значення його заяв як таких, що сприяють стигматизації, очорненню ромів та розпалюванню ненависті й упереджень щодо них. Суд тому встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 через невиконання владою позитивного обов'язку адекватно реагувати на дискримінацію за етнічною ознакою заявників і забезпечити повагу до їхнього «особистого життя», яке було порушене через

надзвичайно негативне стереотипування, про яке йшлося у справі (*«Будінова та Чапразов проти Болгарії» (Budinova and Chaprazov v. Bulgaria)*, 2021, §§ 93-94).

b. Антисемітизм

161. Справи, які стосуються антисемітизму, також обговорюються вище у розділі «Нацистська ідеологія» та нижче у розділі «Заперечення Голокосту та пов'язані з цим питання».

i. Стаття 17 застосовується
162. У наступних справах на підставі застосування статті 17 скарги за статтями 10, 11 та 14 були відхилені як несумісні *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

163. У справі *«Павєл Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia)* (ухв.), 2007, власник і редактор газети був засуджений за написання та публікацію серії статей, які зображали євреїв як джерело зла в Росії, закликаючи до їх висилки з суспільного життя. Він звинуватив всю етнічну групу у змові проти російського народу, приписував єврейському керівництву фашистську ідеологію і заперечував право євреїв на національну гідність. Суд не мав сумнівів в помітно антисемітському характеру поглядів заявника. Такий загальний різкий напад на одну етнічну групу був спрямований проти основних цінностей Конвенції, а саме толерантності, соціального миру та відсутності дискримінації.

164. У справі «*В.П. та інші проти Польщі» (W.P. and Others v. Poland)* (ухв.), 2004, заявникам було заборонено створювати асоціацію. Докази обґрунтовували необхідність застосування статті 17 з огляду на те, що меморандум про асоціацію, в якому стверджувалося про переслідування поляків єврейською меншиною та існування нерівності між ними, було можливо розглядати як відродження антисемітизму. Крім того, характер тверджень заявників в Суді також був антисемітським.

165. У справі *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, розглядаючи розпуск екстремістських правих організацій, Суд дійшов висновку, що дві з них не могли претендувати на захист за статтею 11 через, зокрема, пропаганду антисемітизму та антидемократичний характер їх діяльності. Згідно зі статтею 17, їхні скарги були визнані неприйнятними.

ii. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні
166. У справі *«Бехар та Гутман проти Болгарії» (Behar and Gutman v. Bulgaria)*, 2021, заявники — болгари єврейського етнічного походження — ініціювали безуспішні судові провадження проти відомого політика, стверджуючи, що антисемітські висловлювання, зроблені ним у його книгах, порушили їхню гідність і підбурювали до дискримінації. Для Суду оскаржувані висловлювання жорстоко повторювали застарілі антисемітські наративи, звинувачуючи євреїв у геноциді та поневолені християн, заперечуючи Голокост і трактуючи його як вигадану історію для фінансового шантажу. Суд нагадав свою практику, згідно з якою антисемітська риторика не заслуговує на жодний або на дуже обмежений захист за статтею 10, у поєднанні зі статтею 17. На цьому фоні національні суди не можуть вважатися такими, що правильно зважили відносну важливість суперечливих прав у цих обставинах: зокрема, вони надали значну вагу свободі вираження думок політика, одночасно занижуючи значення його заяв у контексті стигматизації євреїв як групи та розпалювання ненависті й упереджень проти них. Відмовивши у наданні компенсації заявникам через надзвичайно негативне стереотипування, яке їх торкнулося, національні суди не виконали свій позитивний обов'язок за статтею 8 у поєднанні зі статтею 14 адекватно реагувати на дискримінацію за етнічною ознакою заявників і забезпечити повагу до їхнього «особистого життя» (*«Бехар та Гутман проти Болгарії» (Behar and Gutman v. Bulgaria)*, 2021, §§ 104-105).

iii. Не потребує посилання на статтю 17
167. У справі *«Бальсите-Лідейкене проти Литви» (Balsytė-Lideikienė v. Lithuania),* 2008, заявникові (видавцеві) було видане адміністративне попередження у зв'язку з публікацією, яка містила заяви, що просували територіальні претензії, висловлюючи агресивний націоналізм і посилаючись на євреїв і поляків як винних у воєнних злочинах і геноциді литовців. Непродані примірники публікації були конфісковані. Суд не виявив порушення статті 10, оскільки оскаржені заяви про розпалювання

ненависті до поляків і євреїв були здатні викликати в органів влади серйозне занепокоєння, особливо з огляду на чутливий характер питань національних меншин і територіальної цілісності після повторного встановлення незалежності Литви у 1990 році (§§ 78-79). Суд за власною ініціативою не порушував питання застосування статті 17.

c. Інші види етнічної ненависті

i. Стаття 17 не застосовується

168. У справі «*Ассоціація громадян "Радко" та Паунковський проти Колишньої югославської республіки Македонія» (Association of Citizens "Radko" and Paunkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia),* 2009, асоціація-заявник була розпущена з огляду на заперечення етнічної ідентичності македонського народу. Суд не вважав за необхідне застосовувати статтю 17 і виявив порушення статті 11, оскільки не існувало певних доказів, які б свідчили про те, що асоціація обрала політику, яка представляла б справжню та безпосередню загрозу громадському порядку, македонському суспільству або державі.

169. У справі «*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland), 2015,* Суд не вбачав підстав для застосування статті 17 стосовно заяв, які заперечували кваліфікацію масових депортацій і масових вбивств, яких зазнали вірмени в Османській імперії, як геноцид. Ці заяви, якщо їх читати загалом і в їх контексті, неможливо розглядати як заклик до насильства, ненависті або нетерпимості. Зокрема, заявник, турецький політик, не висловив жодної зневаги до жертв і не використовував образливі терміни щодо вірмен. І контекст не вимагав автоматичного передбачення расистської та антидемократичної програми (§§ 233-239). Суд визнав, що його засудження в кримінальному порядку в Швейцарії порушило статтю 10.

ii. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

170. У справі *«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia),* 2018, Суд, *inter alia*, проаналізував заяви заявника, які представляли різні зловживання як типові і характерні для всіх росіян і православних віруючих. У зв'язку з цим імпліцитно посилаючись на статтю 17 Суд зазначив, що такі відверті напади на етнічні та релігійні групи суперечили цінностям Конвенції, а саме толерантності, соціальному миру та відсутності дискримінації (§§ 120-122). Засудження заявника було визнане непропорційним в порушення статті 10.

iii. Не потребує посилання на статтю 17

171. У справі *«Бальсите-Лідейкене проти Литви» (Balsytė-Lideikienė v. Lithuania),* 2008, не було виявлено, що адміністративне покарання, яке було призначене видавцеві переважно за заяви, що звинувачували євреїв і поляків у воєнних злочинах і геноциді литовців, порушувало статтю 10. Суд не застосовував статтю 17.

3. Гомофобія

a. Стаття 17 застосовується

172. У справі *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France)*, 2020, одна з асоціацій-заявниць проявляла насильницьку ненависть і дискримінацію щодо, зокрема, гомосексуалістів. Зважаючи на антидемократичний характер її діяльності, Суд застосував статтю 17 і відхилив скаргу заявленої асоціації щодо її розпуску як несумісну r*atione materiae* з положеннями Конвенції.

173. У справі *«Леніс проти Греції» (Lenis v. Greece)* (ухв.), 2023, Суд постановив, що онлайн-заяви високопосадовця Грецької Православної Церкви, які заперечували людську природу ЛГБТІ-людей і закликали до насильства, становили найгіршу форму мови ненависті. Враховуючи вплив заявника на велику кількість людей та ризик шкідливих наслідків, Суд на підставі статті 17 відхилив скаргу заявника за статтею 10 щодо його засудження за такі висловлювання.

b. Стаття 17 не застосовується

174. У справі *«Лілліндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, розглядалося засудження заявника та накладення штрафу за висловлювання в Інтернеті, що містили сильно

упереджені гомофобні коментарі в контексті дебатів щодо рішення місцевих органів влади посилити освіту з питань ЛГБТ у школах. Зокрема, він описав гомосексуальних осіб як «сексуальних девіантів» і висловив відразу. Незважаючи на те, що оскаржувані заяви становили «мову ненависті», на думку Суду, вони не досягли високого порогу для застосування статті 17. Однак Суд підтримав проведене національними судами балансування прав і відхилив скаргу заявника за статтею 10 як явно необґрунтовану.

c. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

175. У справі *«Молнар проти Румунії» (Molnar v. Romania)* (ухв.), 2012, Суд розглядав засудження заявника у зв'язку з розповсюдженням плакатів з повідомленнями, спрямованими, *inter alia*, проти гомосексуальної меншини (наприклад, "Румунії потрібні діти, а не гомосексуалісти"). На думку Суду, відповідно до статті 17 заявник не міг покладатися на статтю 10, оскільки його поведінка була несумісною з демократією та правами людини. Заява була відхилена як явно необґрунтована, оскільки засудження заявника, у будь-якому випадку, не порушило статтю 10.

d. Не потребує посилання на статтю 17

176. У справі «*Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden),* 2012, Суд розглядав засудження заявника у зв'язку з залишенням гомофобних листівок у шафках учнів у середній школі. В листівках було зазначено, що гомосексуалізм був «девіантною сексуальною схильністю», мав «морально руйнівний ефект» на суспільство і був відповідальним за розвиток ВІЛ та СНІДу. Далі в листівках стверджувалося, що «гомосексуальне лобі» намагалося ставитися поблажливо до педофілії. На думку Суду, незважаючи на те, що оскаржені заяви безпосередньо не рекомендували скоювати сповнені ненавистю дії, вони були серйозними та упередженими твердженнями (§§ 54-55). Суд не порушував питання про застосування статті 17 за власною ініціативою та встановив відсутність порушення статті 10 з урахуванням вразливого і чутливого віку учнів, а також неможливості або прийняти такі листівки, або відмовитися від них (§ 56).

4. Релігійна ненависть

a. Ненависть до немусульман

i. Стаття 17 застосовується

177. У справі *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), 2017, заявник скаржився на своє засудження в кримінальному порядку за відео на платформі YouTube, в яких він закликав глядачів перемогти немусульман, провчити їх і боротися з ними. На думку Суду, такий загальний і бурхливий напад, який розпалював ненависть і насильство, був несумісним з цінностями толерантності, соціального миру та відсутності дискримінації. Відповідно до статті 17 скарга заявника згідно зі статтею 10 була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

ii. Стаття 17 не застосовується

178. У справі «*Ібрагім Ібрагімов та інші проти Росії» (Ibragim Ibragimov and Others v. Russia)*, 2018, заявники видали або замовили видання книг з колекції Risale-I Nur, екзегези на Коран, написаної відомим турецьким мусульманським вченим Саїдом Нурсі в першій половині 20-го століття. Книги були оголошені екстремістською літературою, що викликало заборону їх публікації та розповсюдження. Національний суд зазначив, що в одній з книг немусульмани розглядалися як нижчі, ніж мусульмани, оскільки в ній мусульмани були описані як "вірні" і "справедливі", а всіх інші як "розпусні", "філософи", "пустомолоти" та "маленькі люди". В книзі також проголошувалося, що не бути мусульманином - «нескінченно великий злочин». Суд відхилив попереднє заперечення уряду відповідно до статті 17 і виявив порушення статті 10, оскільки не було продемонстровано, що оскаржені заяви були здатні викликати насильство, ненависть або нетерпимість. Тексти Саїда Нурсі належали до поміркованого основного ісламу, виступали за толерантні відносини і співпрацю між релігіями і виступали проти будь-якого застосування насильства. Не існувало жодних доказів того, що книги, перекладені на 50 мов, викликали міжрелігійну напруженість або будь-які шкідливі наслідки, не кажучи вже про насильство, в Росії або в іншому місці. Вони не ображали, не підтримували висміювання або наклеп на немусульман. Вони також не складали неналежний

прозелітизму або намагалися нав'язати кожному свої релігійні символи або концепцію суспільства, засновану на релігійних заповідях (§§ 116-123).

179. У справі *«Мамадов проти Азербайджану» (Mammadov v. Azerbaijan)* [Комітет], 2020, книги з колекції Risale-I Nur були вилучені під час поліцейського обшуку на релігійній зустрічі, що проводилась у будинку заявника. Влада відмовилася повернути книги заявнику, стверджуючи, що вони суперечать традиції релігійної толерантності, тому їхнє розповсюдження є небажаним. Уряд послався на статтю 17, стверджуючи, що книги суперечать демократичним цінностям і закликають до знищення держави. Суд відмовився застосовувати це положення, зазначивши, що національні суди не розглядали зміст книг щодо цієї конкретної заяви. Оскільки заявник не був залучений до розповсюдження релігійної літератури, втручання у його права було незаконним, що порушує статтю 9 та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

b. Ісламофобія

i. Стаття 17 застосовується

180. У справі *«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004, заявник був засуджений за плакат, який він показав у вікні його квартири та який містив фотокартку веж-близнюків Всесвітнього Торгівельного Центру у вогні, слова "Іслам геть з Великобританії - захистимо британський народ" та символ півмісяця і зірки в заборонному знаці. Такий загальний і рішучий напад на релігійну групу, яка пов’язує останню в цілому з тяжким терористичним актом, був несумісний з цінностями, проголошеними і гарантованими Конвенцією. Відповідно до статті 17 цей акт не користувався захистом статей 10 або 14. Суд не взяв до уваги аргумент заявника стосовно того, що плакат був виставлений у сільській місцевості, яка не сильно постраждала від расової або релігійної напруги, а тому не існувало доказів того, що хоч один мусульманин бачив плакат. Заява була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

181. У справі *«Айюб та інші проти Франції» (Ayoub and Others v. France),* 2020, Суд розглянув питання розпуску екстремістських правих асоціацій. Дві з них були визнані такими, що мають на меті поширення ненависті та дискримінації, зокрема, щодо мусульманських іммігрантів. Зважаючи на антидемократичний характер їхньої діяльності та на підставі статті 17, їхні скарги за статтею 11 були відхилені як несумісні з положеннями Конвенції.

ii. Стаття 17 не застосовується

182. У справі *«Сула та інші проти Франції» (Soulas and Others v. France)*, 2008, заявники, письменник і видавці, були засуджені за публікацію книги, яка захищала ідею війни повторного етнічного завоювання мусульман, які, як стверджувалося, захоплювали Європу. Мусульманські іммігранти були представлені як кримінально налаштовані, такі, що зловживали соціальними пільгами, здійснювали ритуальні зґвалтування європейських жінок і, як правило, надихалися франкофобією та антиєвропейським расизмом. Суперечливі уривки в книзі не були достатньо серйозними для того, щоб обґрунтувати застосування статті 17 (§ 48). Проте Суд не виявив порушення статті 10 з урахуванням широких меж свободи розсуду, які повинні були бути надані органам влади, що зіткнулися з проблемою соціальної інтеграції іммігрантів та напруженості, що викликало насильницькі зіткнення між поліцією і деяким радикально налаштованими представниками емігрантського населення (§§ 36-37).

183. У справі *«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, заявник, відомий політичний журналіст, був засуджений через свої висловлювання проти французької мусульманської громади. Зокрема, він описав їх як «колонізаторів» і «завойовників», які борються за «ісламізацію» Франції, і стверджував, що ситуація вимагає від них «вибору між ісламом і Францією». Суд вважав, що агресивна, узагальнена мова цієї заяви була використана з дискримінаційним наміром, спрямованим на те, щоб закликати глядачів відкинути та виключити мусульманську громаду в цілому. Суд відзначив потенційно широке охоплення оскаржуваних висловлювань, зроблених в прямому ефірі на прайм-тайм, а також їх загальний контекст (терористичне насильство). Незважаючи на встановлений намір підбурювати до дискримінації та релігійної ненависті, а також

шокуючий і суперечливий характер висловлювань заявника, останні не давали одразу зрозуміти, що метою заявника було знищення прав і свобод, визначених Конвенцією. Хоча Суд вирішив не застосовувати статтю 17 безпосередньо, він послався на це положення при розгляді суті скарги заявника за статтею 10. Суд постановив, що оскаржувані висловлювання не належать до категорії висловлювань, які користуються підвищеним захистом за статтею 10, і що французькі органи влади мали широку свободу розсуду при накладенні обмежень. Суд встановив, що засудження заявника не порушувало статтю 10 (*«Земур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, §§ 28, 61-63).

iii. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

184. У справі «*Серо проти Франції» (Seurot v. France)* (ухв.), 2004, заявник, шкільний вчитель, був звільнений після його засудження за публікацію статті у внутрішній газеті школи, яка була розповсюджена серед всіх учнів та їх батьків. Стаття посилалася на «неінтегровані в широке суспільство мусульманські орди», які з'явилися, «будували мечеті скрізь» і нав'язували хустки. Суд порушив питання, чи такі зауваження не повинні бути виключені з-під захисту статті 10 на підставі статті 17. Скарга заявника була в будь-якому випадку явно необґрунтованою. Безперечно расистський зміст статті був несумісний з обов'язками та відповідальністю вчителів, які символізували авторитет у очах своїх учнів і повинні були бути а́кторами в освіті демократичного громадянства, необхідної для боротьби з расизмом та ксенофобією.

185. У справі *«Тагієв і Хусейнов проти Азербайджану» (Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan),* 2019, заявники були засуджені до тюремного ув'язнення за підбурювання до релігійної ненависті через статтю, яка критикувала іслам і містила, зокрема, такі висловлювання: «Мораль в ісламі — це фокуси... Порівняно з Ісусом Христом... Пророк Мухаммед — це просто лякаюча істота». На підставі оскаржуваних висловлюваннях Суд не знайшов підстав для застосування статті 17 і встановив, що засудження заявників порушує статтю 10.

iv. Не потребує посилання на статтю 17

186. У справі *«Ле Пен проти Франції» (Le Pen v. France)* (ухв.), 2010, заявник, колишній президент французької партії «Національний фронт», був засуджений у зв’язку із заявами, які демонстрували швидке зростання «мусульманської спільноти» як вже існуючу загрозу гідності і безпеці французького народу. На думку Суду, оскаржувані коментарі, ймовірно, викликали почуття неприйняття і ворожнечі, особливо на фоні напруженого процесу інтеграції іммігрантів у Франції. Проте Суд не вважав за необхідне за власною ініціативою ставити питання застосування статті 17 і відхилив заяву як явно необґрунтовану.

c. Інші види релігійної ненависті

188. У наведених справах Суд розглянув питання застосування статті 17 у контексті російського законодавства про боротьбу з екстремізмом.

188. Справа *«Церква саєнтології в Москві та інші проти Росії»* (*Church of Scientology Moscow and Others v. Russia*) [Комітет], 2021, стосувалася заборони літератури саєнтології. Суд відмовився застосовувати статтю 17, оскільки не було доказів того, що оскаржувані тексти ображали, висміювали або обмовляли осіб поза межами спільноти саєнтології, або використовували образливі терміни щодо них чи щодо предметів, які вони вважають святими. Суд також дійшов висновку про порушення статті 10 у поєднанні з статтею 9, визнавши аналіз національних судів цієї літератури недостатнім у кількох аспектах (§§ 59-61).

189. Аналогічно, Суд вирішив, що стаття 17 не має застосування у справі *«Таганрог ЛРО та інші проти Росії» (Taganrog LRO and Others v. Russia*), 2022, яка стосувалася примусового розпуску місцевих релігійних організацій Свідків Єгови та заборони їхніх публікацій. Суд встановив множинні порушення статей 9, 10 та 11 (§§ 141, 156-157, 193, 200-201 і 235).

190. Суд також не знайшов підстав для застосування статті 17 у справі *«Сініцин та Алєхін проти Росії» (Sinitsyn and Alekhin v. Russia),* 2023, що стосувалася заборони публікацій Фалунь Гонг (Фалунь Дафа), китайського духовного руху. Враховуючи недоліки в оцінці національних судів, Суд дійшов висновку про порушення статті 10 у поєднанні зі статтею 9 (§§ 6 і 11-12).

F. Заперечення Голокосту та пов'язані з ним питання

191. Суд і Комісія незмінно вважали, що заперечення Голокосту викликало ненависть або нетерпимість. Зокрема, обґрунтування заперечення кримінального злочину полягає не стільки в тому, що це є чітко встановлений історичний факт, а в тому, що, з огляду на історичний контекст у відповідних державах, його заперечення, навіть якщо воно прикрашене як неупереджене історичне дослідження, необхідно розглядати як позначення антидемократичної ідеології та антисемітизму *(«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland),* 2015, §§ 234 та 243).

192. У справі, що стосується заперечення Голокосту, застосування Судом статті 17 безпосередньо, визнаючи скаргу несумісною *ratione materiae*, чи спочатку застосування статті 10, а на наступному етапі, коли розглядається необхідність передбачуваного втручання, посилання на статтю 17 — це рішення приймається в кожному конкретному випадку і залежить від усіх обставин кожної окремої справи (*«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)* [Комітет], 2019, § 37).

1. Стаття 17 застосовується

193. У справі *«Гароді проти Франції» (Garaudy v. France)* (ухв.), 2003, заявника було притягнуто до кримінальної відповідальності за його книгу, в якій він заперечував існування газових камер; описав систематичне і масове винищення євреїв як «фальшивих», а Голокост - як «міф»; назвав їх зображення «Шоу-бізнесом» або «містифікацією для політичних цілей»; і заперечував кількість єврейських жертв і причину їх смерті. Крім того, він применшував серйозність цих злочинів, порівнюючи їх з діями, за які він звинувачував союзників і ставив під сумнів легітимність Нюрнберзького трибуналу та підривав його діяльність. На думку Суду, основний зміст і загальний напрямок книги заявника, а отже, її мета, були помітно ревізіоністськими і тому суперечили фундаментальним цінностям Конвенції, а саме справедливості й миру. Заперечення реальності злочинів проти людства, таких як, наприклад, Голокост, було спрямоване на реабілітацію націонал-соціалістичного режиму і звинувачення самих жертв у фальсифікації історії. Отже, таке заперечення складало одну з найбільш серйозних форм расової дискредитації євреїв і розпалювання ненависті до них. На підставі статті 17 скарга заявника відповідно до статті 10 була визнана несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Оскільки засудження заявника стосувалося його критики держави Ізраїль та єврейської спільноти, ця частина скарги була явно необґрунтованою: він не обмежувався такою критикою, а фактично переслідував перевірену расистську мету.

194. У справі *«Віцш проти Німеччини (№ 2)» (Witzsch v. Germany (no. 2))* (ухв.), 2005, заявник був засуджений за його заяви, адресовані відомому історику в приватному листі. Він не заперечував ні Голокосту як такого, ні існування газових камер. Проте він заперечував однаково важливі і встановлені обставини Голокосту, вважаючи його фальшивою пропагандою того, що Гітлер і націонал-соціалістична партія (NSDAP) спланували, ініціювали і організували масові вбивства євреїв. На думку Суду, такі заяви демонстрували зневагу заявника до жертв Голокосту. Той факт, що вони були зроблені в приватному листі, а не перед великою аудиторією, був визнаний неважливим. Із застосуванням статті 17 скарга відповідно до статті 10 була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

195. У справі *«М'Бала М'Бала проти Франції» (M’Bala M’Bala v. France)* (ухв.), 2015, заявник, комедійний актор, який брав участь у політичній діяльності, був засуджений за своє шоу, під час якого він запросив глядачів аплодувати «від душі» його гостю, професору вищого навчального закладу, добре відомому за його нігілістські погляди. Потім заявник покликав актора, який був одягнений в одяг, що був описаний як «одяг світла» - пару смугастих піжам, що нагадували одяг, який носили єврейські в’язні, з вишитою жовтою зіркою з надписом «єврей» - для того, щоб вручити професору "нагороду за рідке відвідування і нахабство". Нагорода мала форму свічників з трьома розгалуженнями з яблуком на кожній гілці. У ключовому місці шоу, присвяченому виступу гостя та принизливому зображенні жертв депортації євреїв перед людиною, що заперечувала їх винищення, Суд побачив демонстрацію ненависті та антисемітизму, а також підтримку заперечення Голокосту.

Крім того, заявник не дистанціювався від поглядів свого гостя, який, називаючи «аффірмаціоністами» тих осіб, які описали його як нігіліста, поставив «добре встановлені історичні факти» на один рівень з позицією, яка суперечила основним цінностям Конвенції, а саме справедливості і миру. Запрошення гостя надати інше написання слова «аффірмаціоністи» було явною спробою, за допомогою гри словами, спонукати аудиторію розглядати прихильників історичної правди як людей, якими керують «сіоністські» («*sionistes*») мотиви, що є характерним способом мислення серед нігілістів. Крім того, опис одягу в концентраційному таборі як «одягу світла», як мінімум, демонстрував презирство заявника до жертв Голокосту (§§ 36-38). Відверта демонстрація ненависної і антисемітської позиції, замаскована під художній витвір, не може бути уподібнена з формою розваги, хоча й сатиричною або провокаційною, якій би був наданий захист статті 10. Вона була такою ж небезпечною як і повноцінний і різкий напад, тому обумовила необхідність застосування статті 17 (§§ 39-40). Заява була відхилена як несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

2. Стаття 17 не застосовується

196. У *справі* («*Лєідьо та Ізорні проти Франції*» (*Lehideux and Isorni v. France*), 1998, Суд не знайшов підстав для застосування статті 17 стосовно публікації, яка надавала позитивну оцінку маршалу Петену, голові Французької держави при режимі Віші в 1940-1944 роках, водночас уникаючи, *inter alia*, згадування його відповідальності за депортацію в табори смерті тисяч євреїв. Не применшуючи серйозність будь-якої спроби створити завісу над цими фактами, Суд вважав, що така помилка повинна бути оцінена з урахуванням ряду інших обставин справи (§ 54). В кінцевому підсумку було виявлено, що засудження заявників в кримінальному порядку порушило статтю 10.

3. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

197. Комісія розглядала низку справ відповідно до статті 10, які стосувалися заперечення Голокосту. У цих справах вона зіткнулася з заявами, які майже завжди були зроблені особами, які відкрито визнавали нацистські погляди або були пов'язані з нацистськими рухами, що ставило під сумнів реальність переслідування і винищення мільйонів євреїв при нацистському режимі; стверджували, що Голокост був неправдою, придуманою як засіб політичного примусу; заперечували існування концентраційних таборів або обґрунтовували їх; або стверджували, що газові камери в цих таборах ніколи не існували або те, що кількість вбитих у них осіб була дуже перебільшеною і технічно неможливою. Комісія, часто посилаючись на історичний досвід відповідних держав, описувала такі заяви як напади на єврейську общину, що суперечило справедливості і миру та далі відображало расову і релігійну дискримінацію. Вона застосувала статтю 17 для підкріплення свого висновку стосовно того, що оскаржене втручання (засудження в кримінальному порядку, конфіскація публікацій, звільнення з військової служби, обов'язок політичної партії запобігати виголошенню оскаржуваних тверджень на з'їзді партії) було "необхідним в демократичному суспільстві". Заяви були відхилені як явно необґрунтовані (див. рішення Комісії у справах *«Х.В.П. та К. проти Австрії»* (H, W., P. and K. v. Austria*), 1989; «Ф.П. проти Німеччини»* (*F.P. v. Germany*), 1993; *«Охенсбергер проти Австрії»* (*Ochensberger v. Austria*), 1994; *«Валенді проти Німеччини»* (*Walendy v. Germany*), 1995; *«Ремер проти Німеччини»* (*Remer v. Germany*), 1995; *«Гонсік проти Австрії»* (*Honsik v. Austria*), 1995; *«Національно-демократична партія Німеччини районної асоціації Мюнхен-Верхня Баварія проти Німеччини»* (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München-Oberbayern v. Germany*), 1995; *«Ребхандл проти Австрії»* (*Rebhandl v. Austria*), 1996; «*Мара проти Франції*» (*Marais v. France*), 1996; «*Д.І. проти Німеччини»* (*D.I. v. Germany*), 1996; «*Нахтманн проти Австрії*» (*Nachtmann v. Austria*), 1998.

198. Суд дотримувався такого ж підходу у справі *«Віцш проти Німеччини»* (*Witzsch v. Germany*) (ухв.), 1999, посилаючись на статтю 17 для того, щоб визнати скаргу заявника щодо його засудження за заперечення існування газових камер і масових вбивств явно необґрунтованою.

199. У *«Гольніш проти Франції»* (*Gollnisch v. France*) (ухв.), 2011, заявник, політик правого крила і професор університету, був відсторонений від викладацьких та дослідницьких обов'язків в університеті на п'ять років за те, що на прес-конференції він висловив думку, що газові камери в

концентраційних таборах і кількість загиблих у цій справі були важливими лише для істориків. Згадуючи свою практику за статтею 17 Суд відхилив скаргу заявника відповідно до статті 10 як явно необґрунтовану. Заявникові не могло не бути відомо, що його заяви були здатні поставити під сумнів обсяг винищення євреїв під час Другої світової війни, особливо в контексті дебатів, які бушували в університеті через нігілістські та расистські погляди, що захищали деякі з її викладачів. Його можливий внесок у нігілістський дискурс і підсумкове заворушення в університеті були несумісні з його обов'язками і відповідальністю викладача.

200. У справі (*«Вільямсон проти Німеччини» (Williamson v. Germany)* (ухв.), 2019, заявник, католицький єпископ, був засуджений за його заяви в інтерв'ю, які заперечували існування газових камер і вбивства в них євреїв, а також зменшували кількість євреїв, які загинули в нацистських концтаборах. Інтерв'ю було надане в Німеччині шведському телеканалу. Незважаючи на усвідомлення того, що його заяви підлягали кримінальній відповідальності в Німеччині і могли викликати особливий інтерес, заявник не досяг будь-якої конкретної угоди зі шведським телебаченням щодо будь-якої заборони або обмеження використання запису інтерв'ю, а також його можливо було переглядати в Німеччині через супутникове телебачення або Інтернет. Посилаючись на статтю 17 Суд відхилив заяву як явно необґрунтовану. На його думку, той факт, що заявник намагався використати своє право на свободу вираження поглядів з метою просування ідей, які суперечили тексту та духу Конвенції, сильно вплинув на оцінювання необхідності втручання відповідно до статті 10 (§§ 26-27).

201. У справі *«Пасторс проти Німеччини» (Pastörs v. Germany)*, 2019, заявник, який на той час був членом земельного парламенту, був засуджений за свої заяви, що «так званий Голокост використовується в політичних та комерційних цілях» та що з кінця Другої світової війни німці піддавалися «шквалу критики та пропагандистської брехні» і «проекціям Освенціма». Оскільки велика частина його виступу не порушувала питання з точки зору кримінального права, національні суди визнали, що він ввів заперечення Голокосту у свою промову, як «отруту в склянку води, сподіваючись, що це не буде виявлено одразу». Хоча зневага, яку заявник продемонстрував до жертв Голокосту, свідчила на користь прямого застосування статті 17, Суд вирішив розглянути суть скарги заявника за статтею 10, оскільки втручання в право на свободу вираження поглядів потребує найретельнішого розгляду, коли мова йде про висловлювання, зроблені виборними представниками парламенту. Суд надав суттєву важливість тому факту, що заявник заздалегідь спланував свою промову, навмисно вдаючись до неясності, щоб донести своє послання. Стаття 17 відіграла важливу роль, оскільки заявник намагався використовувати своє право на свободу вираження думок з метою пропаганди ідей, що суперечать тексту та духу Конвенції, і це мало значний вплив на оцінку необхідності втручання. Зрештою скарга заявника за статтею 10 була відхилена як явно необґрунтована.

202. У справі *«Боне проти Франції» (Bonnet v. France)* (ухв.), 2022, Суд розглянув засудження заявника після публікації в Інтернеті малюнка з підписом «історики всі в морі» та зображенням обличчя Чарлі Чапліна на фоні зірки Давида з питанням «Шоа, де ти?», на яке були надані відповіді у вигляді кількох мовних бульбашок «тут», «ось тут» та «тут теж», розташованих поряд з малюнками, що зображували мило, абажур, черевик без шнурків та перуку. Хоча Суд послався на статтю 17, він визнав, що скарга заявника за статтею 10 в будь-якому разі була явно необґрунтованою. На думку Суду, національні суди надали відповідні та достатні підстави для їхнього висновку, що образлива карикатура була спрямована безпосередньо на єврейську громаду. Використання символів, які безсумнівно відносилися до винищення євреїв, та питання «Шоа, де ти?» мало на меті висміяти цей історичний факт і ставити під сумнів його реальність. Так, навіть якщо б стаття 10 застосовувалась, карикатура потрапляла б до категорії, що отримує обмежений захист за цією статтею.

4. Не потребує посилання на статтю 17

203. У раніше розглянутих справах про заперечення Голокосту Комісія не посилалася на статтю 17 (*«X. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1982; «*T. проти Бельгії» (T. v. Belgium)*, рішення Комісії, 1983).

204. Суд не звертався до статті 17 у справах, в яких було посилання на Голокост, яке не передбачало його заперечення.

205. У справі «*Хоффер та Аннен проти Німеччини» (Hoffer and Annen v. Germany),* 2011 заявники, активісти проти абортів, були засуджені за наклеп за їх памфлети, спрямовані на лікаря, які містили заяву «тоді: Голокост, сьогодні: Babycaust». Прирівнявши законну діяльність лікаря до рівеня масового вбивства, вчиненого під час Голокосту, заявники серйозно порушили його особисті права. Суд не вважав за необхідне посилатися на статтю 17 і не виявив жодного порушення статті 10 з урахуванням особливого контексту минулого Німеччини.

206. У *справі «PETA (Люди за етичне ставлення до тварин) Дойчланд проти Німеччини» (PETA Deutschland v. Germany),* 2012, Суд розглядав цивільно-правову судову заборону, яка перешкоджала асоціації з прав тварин публікувати плакати з фотокартками в'язнів концтаборів поряд з фотокартками тварин, яких тримали в масових загонах, під заголовками "остаточне приниження" та "якщо це стосується тварин, всі стають нацистами". Незважаючи на те, що запланована плакатна кампанія не переслідувала мету приниження зображених ув'язнених у концентраційних таборах, останні були прирівняні до тварин і таким чином їх страждання були банально використані в інтересах захисту тварин. Суд не посилався на статтю 17 і постановив, що оскаржена заборона не порушувала статтю 10.

G. Історичні дебати

1. Стаття 17 не застосовується

207. У справі («*Лєідьо та Ізорні проти Франції» (Lehideux and Isorni v. France),* 1998, заявники були засуджені за те, що вони опублікували в газеті похвалу маршалу Петену, голови Французької держави при режимі Віші у Франції в 1940-1944 роках, при цьому не згадуючи його співпрацю з нацистською Німеччиною, за яку він був засуджений до смертної кари в 1945 році. На думку Суду, було недоречно застосовувати статтю 17 (§ 58). Стосовно аргументів заявників щодо подвійної гри Петена, яка нібито була корисною для французів, цей пункт не належав до категорії чітко встановлених історичних фактів - таких, як Голокост - заперечення або перегляд якого буде виключатися з захисту статті 10 статтею 17 (§ 47). Крім того, заявники чітко повідомили про своє несхвалення «нацистських злочинів і переслідувань» (п. 53). Стосовно їх помилки щодо відповідальності Петена за депортацію в табори смерті тисяч євреїв у Франції, тяжкість цих фактів збільшила серйозність будь-якої спроби створити завісу над ними. Проте з урахуванням проміжку часу в сорок років після подій та законності мети заявників, а саме забезпечення повторного розгляду справи Петена, їх засудження було непропорційним, що порушило статтю 10 (§§ 53-56).

208. У справі «*Фатуллаєв проти Азербайджану» (Fatullayev v. Azerbaijan),* 2010, заявник, журналіст, був засуджений до тюремного ув'язнення у зв'язку з його заявами про Ходжалинську різню, яка відбулася під час війни в Нагірному Карабасі. У той час як згідно з загальноприйнятою версією сотні азербайджанських цивільних осіб були вбиті збройними силами Вірменії за допомоги російської армії, заявник стверджував, що азербайджанські бойовики, можливо, вбили декількох жертв і спотворили їх трупи, а також те, що вони, можливо, також були відповідальними за нездатність запобігти широкомасштабному кровопролиттю, не дозволяючи біженцям використовувати коридор для втечі. Суд не застосував статтю 17, оскільки ця справа не стосувалася заперечення або перегляду чітко встановлених історичних фактів, таких як Голокост (§ 81). Заявник не намагався заперечити факт масових вбивств, виправдати тих, кого загальноприйнято вважали винними, зменшити їх відповідальність або іншим чином схвалити їх дії. Він також не намагався принизити або ганьбити жертв Ходжалинської різні, сумніваючись у серйозності страждань, завданих їм (§§ 81 і 98). В кінцевому підсумку Суд виявив порушення статті 10, оскільки не було переконливо продемонстровано, що оскаржені заяви були наклепницькими стосовно певних осіб, які діяли як приватні обвинувачі у справі заявника. Крім того, призначення тюремного ув'язнення за злочин у пресі було сумісним зі свободою вираження поглядів журналістів лише за виняткових обставин, таких як, наприклад, у випадках мови ворожнечі або підбурювання до насильства (§ 103).

209. Справа «*Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, стосувалася засудження в кримінальному порядку турецького політика за публічне висловлення думки в Швейцарії стосовно того, що масові депортації та масові вбивства, від яких постраждали вірмени в Османській імперії на початку 20 століття, не складали геноцид, а також за твердження, що Геноцид вірмен був «міжнародною брехнею», винайденою «імперіалістами». Виявивши порушення статті 10, Суд не побачив підстав для застосування статті 17. По-перше, твердження заявника, якщо їх розглядати в цілому в їх безпосередньому і більш широкому контексті, неможливо розглядати як форму підбурювання до ненависті, насильства або нетерпимості до вірмен. Він не висловив презирство або ненависть до жертв, не називав вірмен брехунами, не застосував образливі терміни стосовно них або намагався створити стереотип щодо них (§ 246). Він також не зменшував серйозність цих трагічних подій і не стверджував, що вони були правильними (§ 240). По-друге, незважаючи на величезне значення, яке надавала вірменська спільнота характеристиці цих подій як геноциду, Суд не міг визнати, що твердження заявника, спрямовані до "імперіалістів", настільки завдавали шкоди гідності жертв і їх нащадкам, щоб вимагати кримінально-правових заходів в Швейцарії, особливо з огляду на їх досить обмежений вплив і на те, що минуло 90 років після цих подій (§§ 250, 252 та 254). По-третє, на відміну від випадків, пов'язаних із запереченням Голокосту, не існувало прямого зв'язку між Швейцарією та оскаржуваними масовими вбивствами, а контекст не вимагав автоматичного припущення прихованої расистської та антидемократичної мети. Також не існувало підстав для того, щоб зробити висновок про таку мету або очікувати серйозних розбіжностей між турками і вірменами у зв’язку з цим (§§ 234 та 243-244).

2. Стаття 17 використовується як допомога в тлумаченні

210. У справі «*Шові та інші проти Франції» (Chauvy and Others v. France),* 2004, заявники були засуджені за публічний наклеп у зв’язку з написанням та публікацією книги, яка в цілому, як правило, наводила на думку, що деякі важливі члени Руху опору у Франції під час Другої світової війни зрадили свого лідера і тому були відповідальними за його арешт, страждання і смерть. Суд не вважав необхідним застосовувати статтю 17, оскільки питання не належало до категорії чітко встановлених історичних фактів, таких як Голокост. Проте оскаржуване втручання відповідало статті 10, оскільки автор не дотримувався фундаментальних правил історичного методу в книзі та вдавався до особливо серйозних інсинуацій (§ 77-80).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою (*) у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (a) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (b) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (c) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (http://hudoc.echr.coe.int), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних HUDOC, яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—A—

AEI Investment Industry S.R.L. and Others v. Romania (АЕІ Інвестмент Індастрі С.Р.Л. та інші проти Румунії) (ухв.) [Комітет], №№ 17910/15 та 6 інших, 11 лютого 2020 року

Ashingdane v. the United Kingdom *(Ашингдейн проти Сполученого Королівства)*, 28 травня 1985 року, Серія A № 93

Ashirov and International Memorial v. Russia (Аширов та Міжнародний меморіал проти Росії) [Комітет], № 25246/07, 17 січня 2023 року

Association of Citizens "Radko" and Paunkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Ассоціація громадян "Радко" та Паунковський проти Колишньої югославської республіки Македонія), № 74651/01, ЄСПЛ 2009 (витяги)

Atamanchuk v. Russia (Атаманчук проти Росії), № 4493/11, 11 лютого 2020 року

Ayoub and Others v. France *(Айюб та інші проти Франції)*, №№ 77400/14 та 2 інших, 8 жовтня 2020 року

—B—

Balsytė-Lideikienė v. Lithuania (Бальсите-Лідейкене проти Литви), № 72596/01, 4 листопада 2008 року

Behar and Gutman v. Bulgaria *(Бехар та Гутман проти Болгарії),* № 29335/13, 16 лютого 2021 року

Belkacem v. Belgium (Белкасем проти Бельгії) (ухв.), № 34367/14, 27 червня 2017 року

Bingöl v. Turkey (Бінголь проти Туреччини), № 36141/04, 22 червня 2010 року

Bîrsan v. Romania (Бірсан проти Румунії) (ухв.), № 79917/13, 2 лютого 2016 року
Bonnet v. France (Боне проти Франції) (ухв.), № 35364/19, 24 лютого 2022 року
Budinova and Chaprazov v. Bulgaria (*Будінова та Чапразов проти Болгарії*), № 12567/13, 16 лютого 2021 року

—C—

Campbell and Cosans v. the United Kingdom *(Кемпбелл і Косенс проти Сполученого Королівства)*, 25 лютого 1982 року, Серія A № 48
Campbell and Fell v. the United Kingdom (Кемпбелл та Фелл проти Сполученого Королівства), 28 червня 1984 року, Серія A № 80
Chauvy and Others v. France (Шові та інші проти Франції), № 64915/01, ЄСПЛ 2004-VI
Church of Scientology Moscow and Others v. Russia (*Церква саєнтології в Москві та інші проти Росії)* [Комітет], № 37508/12 та 2 інші, 14 грудня 2021 року
Contrada v. Italy (Контрада проти Італії), № 27143/95, Рішення Комісії від 14 січня 1997, Рішення і звіти (DR) 88-B

—D—

D.I. v. Germany (Д.І. проти Німеччини), № 26551/95, Рішення Комісії від 26 червня 1996 року
De Becker v. Belgium (Де Бекер проти Бельгії), № 214/56, Звіт Комісії від 8 січня 1960 року, Серія B № 2
Delfi AS v. Estonia (Делфі АС проти Естонії) [ВП], № 64569/09, ЄСПЛ 2015

—E—

E.S. v. Austria *(E.C. проти Австрії)*, № 38450/12, 25 жовтня 2018 року
Ekrem Can and Others v. Turkey (Екрем Кан та інші проти Туреччини), № 10613/10, 8 березня 2022 року
Engel and Others v. the Netherlands (Енгель та інші проти Нідерландів), 8 червня 1976 року, Серія A № 22
Erdel v. Germany (Ердель проти Німеччини) (ухв.), № 30067/04, 13 лютого 2007 року
Ete v. Türkiye (Ете проти Туреччини), № 28154/20, 6 вересня 2022 року

—F—

F.P. v. Germany (Ф.П. проти Німеччини), № 19459/92, Рішення Комісії від 29 березня 1993 року
Fáber v. Hungary (Фабер проти Угорщини), № 40721/08, 24 липня 2012 року
Fatullayev v. Azerbaijan (Фатуллаєв проти Азербайджану), № 40984/07, 22 квітня 2010 року
Féret v. Belgium (Фере проти Бельгії), № 15615/07, 16 липня 2009 року
Fratanoló v. Hungary (Фратаноло проти Угорщини), № 29459/10, 3 листопада 2011 року
Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey (Партія свободи та демократії (ÖZDEP) проти Туреччини) http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58372[ВП], № 23885/94, ЄСПЛ 1999-VIII

—G—

Garaudy v. France (Гароді проти Франції) (ухв.), № 65831/01, ЄСПЛ 2003-IX
German Communist Party (KPD) v. Germany (Німецька комуністична партія (НКП) проти Німеччини), № 250/57, Рішення Комісії від 20 липня 1957 року
Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands (Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів), № 8348/78 і 8406/78, Рішення Комісії від 11 жовтня 1979 року, DR 18
Golder v. the United Kingdom *(Голдер проти Сполученого Королівства)*, 21 лютого 1975 року, Серія A № 18
Gollnisch v. France (Гольніш проти Франції) (ухв.), № 48135/08, 7 червня 2011 року
Gündüz v. Turkey (Гюндюз проти Туреччини) (ухв.), № 59745/00, ЄСПЛ 2003-XI
Gündüz v. Turkey (Гюндюз проти Туреччини) № 35071/97, ЄСПЛ 2003-XI

—H—

H, W., P. and K. v. Austria *(Х., В., П. та К. проти Австрії)*, № 12774/87, Рішення Комісії від 12 жовтня 1989 року, DR 62

Herri Batasuna and Batasuna v. Spain (Еррі Батасуна та Батасуна проти Іспанії), № 25803/04 і 25817/04, ЄСПЛ 2009

Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany (Хізб-ут Тахрір та інші проти Німеччини) (ухв.), № 31098/08, 12 червня 2012

Hoffer and Annen v. Germany (Хоффер та Аннен проти Німеччини), № 397/07 і 2322/07, 13 січня 2011 року

Honsik v. Austria (Гонсік проти Австрії), № 25062/94, Рішення Комісії від 18 жовтня 1995 року, DR 83-A

—I—

Ibragim Ibragimov and Others v. Russia (Ібрагім Ібрагімов і інші проти Росії), № 1413/08 і 28621/11, 28 серпня 2018 року

Ifandiev v. Bulgaria (Іфандієв проти Болгарії) [Комітет], № 14904/11, 18 квітня 2019 року

Ireland v. the United Kingdom *(Ірландія проти Сполученого Королівства)*, 18 січня 1978 року, Серія A № 25

—J—

Jersild v. Denmark (Джерсілд проти Данії), 23 вересня 1994 року, Серія A № 298

—K—

Kaptan v. Switzerland (Каптан проти Швейцарії) (ухв.), № 55641/00, 12 квітня 2001 року

Karatas and Sari v. France (Каратас і Сарі проти Франції), № 38396/97, Рішення Комісії від 21 жовтня 1998 року

Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia (Касимахунов та Сайбаталов проти Росії), № 26261/05 і 26377/06, 14 березня 2013 року

Katamadze v. Georgia (Катамадзе проти Грузії) (ухв.), № 69857/01, 14 лютого 2006 року

Kilin v. Russia (Кілін проти Росії), № 10271/12, 11 травня 2021 року

Koch v. Poland (Кох проти Польщі) (ухв.), № 15005/11, 7 березня 2017 року

Kudrevičius and Others v. Lithuania (Кудревічюс та інші проти Литви) [ВП], № 37553/05, ЄСПЛ 2015

Kühnen v. Germany (Кюнен проти Німеччини) № 12194/86, Рішення Комісії від 12 травня 1988 року, DR 56

—L—

Lawless v. Ireland (Лоулесс проти Ірландії), № 332/57, Звіт Комісії від19 грудня 1959 року, Серія B № 1

Lawless v. Ireland (no. 3) (Лоулесс проти Ірландії (№ 3)), 1 липня 1961 року, Серія A № 3

Le Pen v. France (Ле Пен проти Франції) (ухв.), № 18788/09, 20 квітня 2010 року

Lehideux and Isorni v. France (Лєідьо та Ізорні проти Франції), 23 вересня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал* 1998-VII

Lenis v. Greece (Леніс проти Греції) (ухв.),№ 47833/20, 27 червня 2023 року

Leroy v. France (Лерой проти Франції), № 36109/03, 2 жовтня 2008 року

Lilliendahl v. Iceland (Лілліндаль проти Ісландії) (ухв.), № 29297/18, 12 травня 2020 року

—M—

M'Bala M'Bala v. France (М'Бала М'Бала проти Франції) (ухв.), № 25239/13, ЄСПЛ 2015 (витяги)

Maggio and Others v. Italy (Маггіо та інші проти Італії) (ухв.), №№ 46286/09 та інші, 8 червня 2010 року

Mammadov v. Azerbaijan (Мамадов проти Азербайджану) [Комітет], № 7308/12, 3 грудня 2020 року

Marais v. France (Мара проти Франції), № 31159/96, Рішення Комісії від 24 червня 1996 року, DR 86-B

Mărgărit and Others v. Romania (*Марґарит та інші проти Румунії)* (ухв.) [Комітет], №№ 17500/15 та 3 інші, 1 жовтня 2019

Marini v. Albania (Маріні проти Албанії), № 3738/02, 18 грудня 2007 року

Miroļubovs and Others v. Latvia (Міролюбовс та інші проти Латвії), № 798/05, 15 вересня 2009 року

Molnar v. Romania (Молнар проти Румунії) (ухв.), № 16637/06, 23 жовтня 2012 року

Мозер проти Республіки Молдова і Росії (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia) [ВП], № 11138/10, 23 лютого 2016 року

Mukhin v. Russia (*Мухін проти Росії),* № 3642/10, 14 грудня 2021 року

—N—

Nachtmann v. Austria (Нахтманн проти Австрії), № 36773/97 і 36773/97, Рішення Комісії від 9 вересня 1998 року

Nationaldemokratische Partei Deutschlands Bezirksverband München-Oberbayern v. Germany (Національно-демократична партія Німеччини районної асоціації Мюнхен-Верхня Баварія проти Німеччини), № 25992/94, Рішення Комісії від 29 листопада 1995 року, DR 84-A

Nepomnyashchiy and Others v. Russia (Непомнящий та інші проти Росії), №№ 39954/09 та 3465/17, 30 травня 2023 року

Nix v. Germany (Нікс проти Німеччини) (ухв.), № 35285/16, 13 березня 2018 року

Norwood v. the United Kingdom (Норвуд проти Сполученого Королівства) (ухв.), № 23131/03, ЄСПЛ 2004-XI

—O—

Ochensberger v. Austria *(Охенсбергер проти Австрії)*, № 21318/93, Рішення Комісії від 2 вересня 1994 року

Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland («"Відчинені двері" та "Дублінські порядні жінки" проти Ірландії»), 29 жовтня 1992 року, Серія A № 246-A

Orban and Others v. France (Орбан та інші проти Франції), № 20985/05, 15 січня 2009 року

Ould Dah v. France (Улд Дах проти Франції) (ухв.), № 13113/03, ЄСПЛ 2009

—P—

Paksas v. Lithuania (Паксас проти Литви) [ВП], № 34932/04, ЄСПЛ 2011 (витяги)

Palusinski v. Poland) (Палусінскі проти Польщі) (ухв.), № 62414/00, ЄСПЛ 2006-XIV

Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania (Комуністична партія та Унгуреану проти Румунії) № 46626/99, ЄСПЛ 2005-I (витяги)

Pastörs v. Germany (Пасторс проти Німеччини), № 55225/14, 3 жовтня 2019 року

Pavel Ivanov v. Russia (Павєл Іванов проти Росії) (ухв.), № 35222/04, 20 лютого 2007 року

Perinçek v. Switzerland (Перінчек проти Швейцарії) [ВП], № 27510/08, ЄСПЛ 2015 (витяги)

PETA Deutschland v. Germany («PETA» (Люди за етичне ставлення до тварин) Дойчланд проти Німеччини) № 43481/09, 8 листопада 2012

Petropavlovskis v. Latvia (Петропавловскіс проти Латвії), № 44230/06, ЄСПЛ 2015

Preda and Dardari v. Italy (Преда і Дардарі проти Італії) (ухв.), № 28160/95 і 28382/95, ЄСПЛ 1999-II

Purcell and Others v. Ireland (Персел та інші проти Ірландії) № 15404/89, Рішення Комісії від 16 квітня 1991 року, DR 70

—R—

R.L. v. Switzerland (Р.Л. проти Швейцарії) (ухв.), № 43874/98, 25 листопада 2003 року

Rebhandl v. Austria (Ребхандл проти Австрії), № 24398/94, Рішення Комісії від 16 січня 1996 року

Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey (Партія добробуту і інші проти Туреччини) [ВП], № 41340/98 і 3 інших, ЄСПЛ 2003-II

Remer v. Germany (Ремер проти Німеччини), № 25096/94, Рішення Комісії від 6 вересня 1995 року, DR 82-A

Roj TV A/S v. Denmark (Рой ТВ А/С проти Данії) (ухв.), № 24683/14, 17 квітня 2018 року

Romanov v. Ukraine (Romanov v. Ukraine) [Комітет], no. 63782/11, 16 липня 2020 року

Rubins v. Latvia (Рубінс проти Латвії), № 79040/12, 13 січня 2015 року

—S—

S.A.S. v. France (С.А.С. проти Франції) [ВП], № 43835/11, ЄСПЛ 2014 (витяги)

Schimanek v. Austria (Шиманек проти Австрії) (ухв.), № 32307/96, 1 лютого 2000 року

Seurot v. France (Серо проти Франції) (ухв.), № 57383/00, 18 травня 2004 року

Sidiropoulos and Others v. Greece (Сідіропулос та інші проти Греції), 10 липня 1998, *Збірник рішень та ухвал* 1998-IV

Šimunić v. Croatia (Шимуніч проти Хорватії) (ухв.), № 20373/17, 22 січня 2019 року

Sinitsyn and Alekhin v. Russia (Сініцин та Алєхін проти Росії) [Комітет], № 39879/12, 31 січня 2023 року

Smajić v. Bosnia and Herzegovina (Смаїч проти Боснії і Герцеговини) (ухв.), № 48657/16, 16 січня 2018 року

Socialist Party and Others v. Turkey (Соціалістична партія та інші проти Туреччини), 25 травня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал* 1998-III

Soulas and Others v. France (Сула і інші проти Франції), № 15948/03, 10 липня 2008 року

Sporrong and Lönnroth v. Sweden (Спорронг і Лоннрот проти Швеції), 23 вересня 1982 року, Серія A № 52

Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain (Стерн Таулатс та Роура Капельєра проти Іспанії), № 51168/15 і 51186/15, 13 березня 2018 року

Stomakhin v. Russia (Стомахін проти Росії), № 52273/07, 9 травня 2018 року

Sürek v. Turkey (no. 1) (Шюрек проти Туреччини (№ 1)) [ВП], № 26682/95, ЄСПЛ 1999-IV

—T—

T. v. Belgium (Т. проти Бельгії), № 9777/82, Рішення Комісії від 14 липня 1983 року, DR 34

Taganrog LRO and Others v. Russia (Таганрог ЛРО та інші проти Росії), №№ 32401/10 та інші, 7 червня 2022 року

Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan (Тагієв та Хусейнов проти Азербайджану), № 13274/08, 5 грудня 2019 року

Tepljakov v. Estonia (Тепляков та інші проти Естонії) [Комітет] (ухв.), № 47456/18, 6 липня 2021 року

Teslenko and Others v. Russia (Тесленко та інші проти Росії), №№ 49588/12 та 3 інших, 5 квітня 2022 року

—U—

Ulusoy and Others v. Turkey (Улусой і інші проти Туреччини), № 34797/03, 3 травня 2007 року

United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey (Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини»), 30 січня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал* 1998-I

—V—

Vajnai v. Hungary (Вайнай проти Угорщини), № 33629/06, ЄСПЛ 2008

Varela Geis v. Spain (Варела Гейс проти Іспанії), № 61005/09, 5 березня 2013 року

Vasilyev and Others v. Russia (Васільєв та інші проти Росії) [Комітет], № 38891/08, 22 вересня 2020

Vejdeland and Others v. Sweden (Вейделанд та інші проти Швеції), № 1813/07, 9 лютого 2012 року

Vogt v. Germany (Фогт проти Німеччини), 26 вересня 1995 року, Серія A № 323

Vona v. Hungary (Vona проти Угорщини), № 35943/10, ЄСПЛ 2013

—W—

W.P. and Others v. Poland *(В.П. та інші проти Польщі)* (ухв.), № 42264/98, ЄСПЛ 2004-VII (витяги)

Walendy v. Germany (Валенді проти Німеччини), № 21128/93, Рішення Комісії від 11 січня 1995 року, DR 80-A

Williamson v. Germany (Вільямсон проти Німеччини) (ухв.), № 64496/17, 8 січня 2019 року

Witzsch v. Germany (Віцш проти Німеччини) (ухв.), № 41448/98, 20 квітня 1999 року

Witzsch v. Germany (no. 2) (Віцш проти Німеччини (№ 2)) (ухв.) № 7485/03, 13 грудня 2005 року

Wojczuk v. Poland (Войчук проти Польщі), № 52969/13, 9 грудня 2021 року

—X—

X. v. Austria (X. проти Австрії), № 1747/62, Рішення Комісії від 13 грудня 1963 року

X. v. Germany (X. проти Німеччини), № 9235/81, Рішення Комісії від 16 липня 1982 року, DR 29

X., Y. and Z. v. the United Kingdom (X., Y. і Z. проти Сполученого Королівства), № 9285/81, Рішення Комісії від 6 липня 1982 року, DR 29

—Y—

Yazar and Others v. Turkey (Язар і інші проти Туреччини), № 22723/93 і 2 інших, ЄСПЛ 2002- II

Yuksekdag Senoglu and Others v. Türkiye (*Юксекдаг Сеноглу та інші проти Туреччини),* №№ 14332/17 та інші, 8 листопада 2022 року

—Z—

Z.B. v. France (З.Б. проти Франції), № 46883/15, 2 вересня 2021 року

Zambrano v. France (Замбрано проти Франції) (ухв.), № 41994/21, 7 жовтня 2021 року

Zana v. Turkey (Zana проти Туреччини), 25 Листопада 1997 року, *Збірник рішень та ухвал* 1997-VII

Zemmour v. France (Земур проти Франції), № 63539/19, 20 грудня 2022 року

Ždanoka v. Latvia (*Зданока проти Латвії)* [ВП], № 58278/00, ЄСПЛ 2006-IV

Zhablyanov v. Bulgaria (*Жаблянов проти Болгарії*) № 36658/18, 27 червня 2023 року